

De Hollandsche Molen

MOLENTOEKOMST

Financiën en organisatie van het molenbehoud in Nederland

MOLEN
TOEKOMST

Molentoeekomst

**Financiën en organisatie van het
molenbehoud in Nederland**

Vereniging De Hollandsche Molen, juni 2015

Inhoudsopgave

Inhoud	5
Voorwoord	7
Samenvatting	8
1. Inleiding	10
1.1 Molentoekomst	10
1.2 Financiën en organisatie	11
2. Onderzoek	12
2.1 Doelstelling	12
2.2 Onderzoeksvraag	12
2.3 Onderzoeksaanpak	12
2.4 Onderzoeksmethode	13
3. Financiën	14
3.1 Molenbestand	14
3.2 Representatie van molens in het onderzoek	16
3.3 Instandhouding bij molens	16
3.4 Instandhouding: ontwikkelingen 2005-2014	17
3.5 Financiers in beeld	18
4. Onderhoud	19
4.1 Onderhoud: het Rijk als financier	19
4.2 Onderhoud: de provincies	23
4.3 Onderhoud: de gemeenten	24
4.4 Onderhoud: de eigenaren	24
4.5 Groot onderhoud	24
4.6 Onderhoud van molens: toekomstige ontwikkelingen	24
4.7 Conclusies en aanbevelingen	25
5. Restauraties	27
5.1 Restauratie van molens, ontwikkelingen 2005-2014	27
5.2 Financiering van restauraties	27
5.3 Restauraties 2005-2011: het Rijk als financier	28
5.4 Restauraties 2012-2014: de provincies als aanjagers	28
5.5 Fondsen	30
5.6 De restauratiehorizon en toekomstige ontwikkelingen	30
5.7 Conclusies en aanbevelingen	32
6. Organisatie	33
6.1 Ontwikkelingen in de organisatie van het molenveld, 2005-2014	33
6.2 Sterkten en zwakten molenveld	35
6.3 De toekomst	36
6.4 Conclusies en aanbevelingen	37
7. Samenvattingen deelonderwerpen	39
7.1 Monumentale waarden	39
7.2 Her- en nevenbestemmingen	40
7.3 Molenbiotoop	41
7.4 Draagvlak en fondsenwerving	42
7.5 Vrijwilligers	43
Bijlagen	44
Bijlage I: Geraadpleegde bronnen	44
Bijlage II: Deelnemerslijst interviews en expertmeeting Financiën	45
Bijlage III: Molentypen	46
Dankwoord en Colofon	47

Voorwoord

Voor u ligt het rapport Molentoeekomst, financiën en organisatie van het molenbehoud in Nederland. Een belangwekkend rapport, het beschrijft hoe de molens er nu voor staan en wat er moet gebeuren om ze succesvol in stand te blijven houden. Het rapport is het eerste resultaat van een ambitieus project dat vereniging De Hollandsche Molen in 2014 startte. Doel van dat project is antwoord te kunnen geven op de vraag wat er moet gebeuren om molens niet alleen nu maar ook in de toekomst de plek in onze samenleving te geven die zij verdienen.

Ruim een jaar is er in het kader van Molentoeekomst onderzoek gedaan naar zes aspecten van het molenbehoud. In dit rapport treft u het integrale verslag aan van het deelonderwerp financiën en organisatie. De eerste vraag is immers altijd: hoeveel geld is er nodig om molens in stand te houden. Alleen de wind kost niets! In hoofdstuk 7 zijn de samenvattingen van de deelonderwerpen monumentale waarden, her- en nevenbestemming, molenbiotoop, draagvlak en fondsenwerving en vrijwilligerswerk opgenomen. Omwille van de omvang zijn de rapportages van deze onderdelen zelf niet in dit rapport opgenomen. Deze zijn wel terug te vinden op de website van de vereniging, www.molens.nl.

Het rapport Molentoeekomst is op 3 juni 2015 tijdens het congres Molentoeekomst in Utrecht gepresenteerd. Daarmee is het project niet afgerond, integendeel. De conclusies van Molentoeekomst gaat De Hollandsche Molen bespreken met alle geledingen van het molenveld, met overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en fondsen. En vervolgens komt het aan op de uitwerking en implementatie. Daarbij geldt vooral: behouden wat goed gaat en aanpassen wat verbeterd kan of moet worden en dit verder concretiseren.

Het afgelopen jaar mocht ik als voorzitter van de projectgroep Molentoeekomst mede vorm geven aan het onderzoek naar de toekomst van molens. Het leeuwendeel van het werk is echter gedaan door de directie en medewerkers van De Hollandsche Molen. De dank van de vereniging gaat dan ook in de eerste plaats naar hen uit. Daarnaast hebben vele instanties en personen bijgedragen aan het project, op allerlei manieren. Hen dank ik van harte voor hun betrokkenheid en inzet. Dat geldt ook voor de fondsen die het project financieel mede mogelijk hebben gemaakt.

Het oordeel over de inhoud van dit rapport is uiteraard aan de lezer. Minstens zo belangrijk is wat er vervolgens met de onderzoeksresultaten gaat gebeuren. Hoe het molenbehoud er in 2023 uitziet weten we wanneer De Hollandsche Molen haar eeuwfeest viert. Ik ben ervan overtuigd dat we met dit rapport belangrijke stappen zetten op weg naar een jubileum, waarin we dan kunnen zeggen dat Nederland hét molenland bij uitstek was, is en blijft.

Nico Papineau Salm,
Voorzitter vereniging De Hollandsche Molen

Amsterdam, 1 juni 2015

Samenvatting Financiën en organisatie

De afgelopen tien jaar is er veel veranderd rond de instandhouding van molens en in het molenveld. Er zijn mooie resultaten geboekt: 215 molens zijn gerestaureerd, de restauratieachterstand is teruggebracht van 30% naar 16%, en meer dan 1.000 molens genieten een onderhoudsbijdrage vanuit de Brim. Een mooi resultaat dat door het molenveld in goede samenwerking bereikt is: door eigenaren, het rijk, de provincies en gemeenten, ondersteunende organisaties, consultants en adviseurs. Nu is het zaak dit resultaat vast te houden. Want tegelijkertijd hebben zich in deze periode ontwikkelingen voorgedaan die in de toekomst bedreigingen en gevaren kunnen worden, als er door het molenveld niet nu actie wordt ondernomen. Gezien deze ontwikkelingen is het van belang naar de toekomst te kijken. Vraag is nu hoe het molenbehoud financieel geregeld moet worden om de komende 10 jaar de instandhoudingsbehoefte op het niveau van 2014 te houden. Onmiddellijk hieraan gekoppeld is de vraag of het molenveld de toekomstige ontwikkelingen ook organisatorisch zal aankunnen.

Onderhoud

Voor het onderhoud legt de Brim in feite de bodem in het systeem van instandhouding, wat vooral voor de onderhoudsgevoelige molens van cruciaal belang is. De regeling is ook een goede stimulans voor eigenaren om jaarlijks onderhoud uit te (laten) voeren. Dit blijkt wel uit het feit dat molens, vergeleken met alle andere categorieën monumenten, het meest gebruik maken van de onderhoudsregeling. Als we uitgaan van 1.200 complete molens dan is er in de zesjarige cyclus van de Brim in totaal € 36 miljoen aan rijkssubsidie nodig en een zelfde bedrag vanuit de eigenaren, provincies en/of gemeenten. Deze cijfers zijn gebaseerd op het subsidieplafond van € 60.000,- voor de molens in de Brim.

Moleneigenaren hebben daarnaast te maken met de niet-subsidiabele kosten van onderhoud en groot onderhoud. De werkelijke behoefte is gemiddeld € 38.500,- per molen hoger dan genoemd plafond voor zes jaar. Voor deze behoefte is op dit moment geen toegesneden financieringsmogelijkheid. Eigenaren zijn niet in staat dit bedrag alleen bij elkaar te brengen.

Door de Brim is planmatig onderhoud over een langere termijn meer ingeburgerd geraakt. Het zou dan ook jammer zijn als dit resultaat teniet wordt gedaan doordat het groot onderhoud moeilijk te bekostigen is. Eigenaren sparen nu als het ware groot onderhoud

op tot de ondergrens van een restauratieregeling is bereikt. Hierdoor pakken de werkzaamheden uiteindelijk groter en kostbaarder uit. Daarbij is geconstateerd dat het onduidelijk is om hoeveel groot onderhoud het de komende jaren gaat: veel is onbekend, bijvoorbeeld doordat het om het 'onzichtbare' funderingsherstel gaat.

Restauratie

Door 215 molens de afgelopen 10 jaar te restaureren is de achterstand hier als gezegd teruggebracht tot 16%. Het rijksbeleid is echter gericht op een achterstand van 10%. De werkvoorraad telt nu 194 molens in plaats van de gewenste 120. De totale restauratieachterstand bij molens ligt daarmee tussen de € 51 en € 58 miljoen. Indien de werkvoorraad in zes jaar teruggebracht wordt van 16% naar 10%, dan vergt dit € 4 miljoen per jaar. Er is de afgelopen drie jaar echter net iets meer dan één miljoen gemiddeld per jaar aan molenrestauraties uitgegeven. Dit is zorgelijk. De vraag is wat de achterliggende oorzaak is. Een mogelijkheid is dat eigenaren de weg naar de nieuwe restauratieregelingen niet goed weten te vinden. Sinds 2012 is de centrale regeling overgegaan op 11 verschillende provinciale regelingen. Een andere mogelijkheid is dat eigenaren de eigen bijdrage moeilijker rond krijgen. Deze bedraagt in sommige provincies nu al meer dan 50%. De provinciale regelingen verschillen onderling op meer punten, wat in feite rechtsongelijkheid creëert tussen molens onderling. De vrees is dat door de nadelen van de provinciale regelingen vooral particuliere eigenaren buiten de boot gaan vallen. Alleen met inzet van consultants én gericht subsidiebeleid is dit proces te beïnvloeden, zo leert de ervaring uit Noord-Brabant.

Hoeveel geld is er nodig

In dit rapport is steeds berekend hoeveel er in totaal nodig is voor onderhoud, groot onderhoud en restauratie van molens. Dat is respectievelijk € 72,47 en minimaal 51 miljoen. Deze berekeningen zijn gebaseerd op 1.200 complete wind- en watermolens. Een eenvoudige conclusie zou dan zijn dat er € 170 miljoen besteed moet worden aan molens. Een gigantisch bedrag. Deze wijze van rekenen blijkt echter te grof te zijn. Er wordt namelijk geen rekening gehouden met het werkelijke aantal molens dat gebruikmaakt van regelingen, de toegezegde geldmiddelen van overheid en bv. fondsen en de periode waarin instandhoudings-werkzaamheden moeten worden uitgevoerd. Bovendien geeft het geen antwoord

op de vraag wat er nodig is om minimaal het huidige instandhoudingsniveau over 10 jaar te handhaven. Als we van deze vraag uitgaan, zijn de conclusies:

Onderhoud: Deze kosten zijn in principe gedekt door Brim-subsidies, subsidies van andere overheden en eigen bijdragen van eigenaren.

Groot onderhoud: Na verrekening van reeds toegezegde subsidies en bijdragen van eigenaren, resteert hiervoor per saldo nog een behoefte van € 25 miljoen.

Restauraties: Als we alle nog te restaureren molens daadwerkelijk herstellen, is er een behoefte van € 33 miljoen. Beperken we ons tot het terugbrengen naar de 10% werkvoorraad, dan gaat het om € 20 miljoen. Er is dus minimaal € 45 miljoen extra nodig om het gewenste niveau te handhaven. Als we rekening houden met een periode van 10 jaar om deze achterstand bij groot onderhoud en restauraties in te halen, gaat het om een bedrag van jaarlijks € 4,5 miljoen. Het inlopen van deze achterstand is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van eigenaren, overheden, fondsen, sponsors, inwoners van Nederland, kortom van onze samenleving. Als het lukt gezamenlijk dit te bereiken, wordt de wens de molens terug te geven aan de maatschappij werkelijkheid. Hoe dit te realiseren, valt buiten de reikwijdte van dit rapport.

Organisatie

De organisatie van het molenveld is een van de sterkste binnen de erfgoedsector. Dat dient te worden gehandhaafd. Gezien de grootte van het molenveld en de bestaande organisatiestructuur op verschillende niveaus zijn de meeste eigenaren goed te organiseren en te bereiken. De bestaande structuur is daarmee op zich sterk genoeg om toekomstbestendig te zijn. Dat is ook nodig, want het speelveld is aan het veranderen. De overheid treedt terug en ondersteuning van daaruit versobert, zowel op rijks-, provinciaal als gemeentelijk niveau. Er wordt meer van eigenaren zelf verwacht.

Professionalisering en kwaliteitszorg zijn voor de komende jaren sleutelbegrippen, evenals bundeling en verspreiding van kennis en ervaring. Voor alle eigenaren liggen uitdagingen op het gebied van goed opdrachtgeverschap, het werven van (nieuwe) fondsen voor instandhouding, het werven van vrijwilligers en het verwerven van kennis.

Rol van De Hollandsche Molen

Moleneigenaren zien voor de vereniging vooral een grote rol op het gebied van belangenbehartiging, gevolgd door ondersteuning met advies en kennis. Als landelijke koepelorganisatie ligt het voor de hand dat De

Hollandsche Molen een belangrijke rol gaat spelen bij de noodzakelijk organisatorische veranderingen binnen het molenveld. Welke rol dat precies is, moet niet van bovenaf opgelegd worden, maar in nauwe samenspraak met het molenveld vorm krijgen. De organisatie van het molenveld moet blijven uitgaan van de provinciale schaal.

Molen De Zandplatte in Ruinen.

1. Inleiding

1.1 Molentoeekomst

Molens horen bij Nederland. Een vanzelfsprekende zaak, toch? We kunnen ons land eenvoudigweg niet voorstellen zonder molens. Toch is het behoud van deze levende en kwetsbare monumenten verre van vanzelfsprekend. Molenbehoud vraagt om permanente aandacht, van de overheid, van moleneigenaren, molenaars en alle mensen die op professionele of vrijwillige basis actief bezig zijn met molens.

Negentig jaar na het oprichten van De Hollandsche Molen is de afname van het molenbestand definitief verleden tijd. De meeste molens verkeren in redelijke tot goede staat van onderhoud. Anno 2015 telt ons land 1.200 molens die er na een grote inhaalslag aan het begin van de 21ste eeuw goed bijstaan. Op het eerste gezicht althans. Want molenbehoud is eigenlijk per definitie cyclisch; alleen met adequaat onderhoud voorkom je verval en terugkerende ingrijpende restauraties. Maar is dat over 10, 20 jaar nog steeds zo? Wat is daarvoor nodig, wat hebben wij ervoor over en hoe gaan we dan te werk?

Er zijn meer dan genoeg redenen om nu al te gaan denken aan en praten over het molenbehoud van de toekomst. Met behoud van wat waardevol en tot nu toe bereikt is; we hoeven niet opnieuw het wiel uit te vinden. Maar wat tot nu toe bereikt is, vraagt ook om nieuwe impulsen en vormen.

De Hollandsche Molen – dé molenvereniging van Nederland – heeft in 2014 het voortouw genomen in deze discussie met het project Molentoeekomst. De Hollandsche Molen wil, samen met alle partijen die in het molenveld actief zijn, ervoor zorgen dat molens niet alleen nu maar ook in de toekomst de plek in onze samenleving krijgen die zij verdienen.

Doel van Molentoeekomst is het ontwikkelen, uitwerken en realiseren van een integrale visie en aanpak van het molenbehoud in al zijn facetten anno 2023 (De Hollandsche Molen viert dan haar eeuwfeest), waardoor molens duurzaam in stand gehouden worden. Het molenbehoud moet daarbij vermaatschappelijkt worden. Daarmee wordt bedoeld dat molenbehoud niet een zaak van enkele liefhebbers en deskundigen is. Molenbehoud is mensenwerk, niet alleen van de duizenden vrijwilligers die nu actief zijn, maar vooral in de toekomst van alle mensen in Nederland.

Molenbehoud houdt méér in dan zorgen voor voldoende financiële middelen voor de instandhouding van deze voor Nederland zo kenmerkende historische werktuigen. Het gaat ook om het behouden en waar mogelijk versterken van monumentale waarden. Molens moeten daarnaast een passende bestemming houden en de omgeving moet zo ingericht zijn dat zij ook kunnen functioneren. Er zijn ook veel vrijwilligers rondom de molens nodig en, last but not least, er moet een zo breed mogelijk maatschappelijk draagvlak zijn voor molens. Deze onderwerpen zijn de ingrediënten van de nagestreefde integrale aanpak van molenbehoud. Om die reden is Molentoeekomst opgedeeld in zes deelonderwerpen, gerangschikt onder twee thema's, te weten Financiën en Draagvlak.

Bij het thema Financiën komen aan bod: omgaan met monumentale waarden, her- en nevenbestemming, de molenbiotoop en de financiële en organisatorische aanpak van het molenbehoud. Bij het thema Draagvlak staan draagvlakverbreding in relatie tot fondsenwerving en vrijwilligerswerk centraal.

In dit rapport wordt het onderzoek naar de financiën en organisatie van het molenbehoud beschreven.

1.2 Financiën en organisatie

De afgelopen tien jaar is veel geld geïnvesteerd in het molenbehoud. In 2006 werd een nieuw besluit met betrekking tot de instandhouding van monumenten van kracht, het Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten, kortweg Brim genoemd. Dit gaat uit van een nieuwe filosofie: monumenten structureel en planmatig onderhouden om grootschalige restauraties voor te zijn. Onderhoud en restauratie zijn daarin samengevoegd tot instandhouding. In de praktijk functioneerde de Brim vanaf 2006 toch vooral als een onderhoudsregeling. Daarnaast kwam er tijdelijk extra geld beschikbaar om de restauratieachterstand terug te brengen tot 10% van het monumentenbestand, hetgeen een goede werkvoorraad werd gevonden om het restauratieambacht in stand te houden. Deze achterstandsregelingen met betrekking tot restauraties van monumenten, waren formeel een onderdeel van de Brim, maar kenden toch een eigen uitvoeringssystematiek. Met ingang van 2013 werd de Brim herzien en werd het ook in formele zin een onderhoudsregeling.

Op dit moment maken zo'n 1.000 molens gebruik van de Brim, die de basis legt voor adequaat, structureel onderhoud. Daarnaast zijn tussen 2006-2012 zo'n 215 molens gerestaureerd vanuit de extra beschikbaar gestelde gelden. Buiten de rijksoverheid leverden eigenaren zelf, provincies, gemeenten, fondsen en sponsors een bijdrage aan de instandhouding van molens. Toch ontbreken inzicht in de toekomstige ontwikkelingen en visie hoe daar mee om te gaan. Zeker is dat de onderhoudstoestand van het molenbestand er door deze regelingen op vooruit is gegaan, maar wat is de actuele stand van zaken? Wat is er nu eigenlijk nodig om molens in goede staat te brengen en te houden? Hoe financieren we dat idealiter en wat is de huidige en de te verwachten praktijk? Hoe voorkomen we dat de investering van de afgelopen jaren teniet wordt gedaan?

En wat betekent dat voor de organisatie van het molenbehoud. Is het molenveld - het geheel van moleneigenaren, molenaars, molenmakers en een ieder die zich met molens bezighoudt - voldoende op de toekomst voorbereid? Is verdergaande samenwerking en professionalisering het devies en zo ja, in welke vorm? Moeten lokale molenorganisaties bijvoorbeeld samen gaan of juist zelfstandig blijven? En hoe zit dat op landelijke schaal?

Deze vragen willen wij met dit onderzoek beantwoorden, en zo een aanzet geven voor een toekomstvisie op het molenbehoud.

De Nieuwe Molen in Veenendaal is een van de molens die gerestaureerd werd vanuit de achterstandsregelingen.

2. Onderzoek

2.1 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek is driedelig:

1. Het verkrijgen van inzicht in de vraag wat er financieel nodig is om de bestaande molens in Nederland de komende 10 jaar minimaal op hetzelfde onderhoudsniveau te houden als in 2014;
2. Het verkrijgen van inzicht in de vraag wat er financieel nodig is om de komende 10 jaar noodzakelijke restauraties van Nederlandse molens te financieren;
3. Het verkrijgen van inzicht in de vraag of de organisatie van het Nederlandse molenbehoud voldoende afgestemd is op de toekomstige ontwikkelingen en uitdagingen.

2.2 Onderzoeksvraag

Samengevat luidt de hoofdvraag van dit onderzoek:

Hoe moet het molenbehoud in Nederland de komende 10 jaar gefinancierd worden om de instandhoudingsbehoefte van molens op minimaal hetzelfde niveau (als in 2014) te houden en is de huidige organisatie van het Nederlandse molenveld daar voldoende op afgestemd?

2.3 Onderzoeksaanpak

Dit onderzoek is uitgevoerd van september 2014 tot mei 2015 door Aagje Gosliga, als medewerkster Molentoeekomst verbonden aan De Hollandsche Molen. De vereniging werkte bij dit project samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Om de hoofdvraag te beantwoorden is er eerst deskresearch uitgevoerd (literatuuronderzoek, gegevensanalyse), gevolgd door kwalitatief onderzoek (interviews met experts, enquête onder moleneigenaren en een expertmeeting). Voor dit onderzoek is een begeleidingscommissie samengesteld die het onderzoek op meerdere momenten tussentijds getoetst heeft.

Molenzeilmaker Sijpe Koning aan de slag.

2.4 Onderzoeksmethode

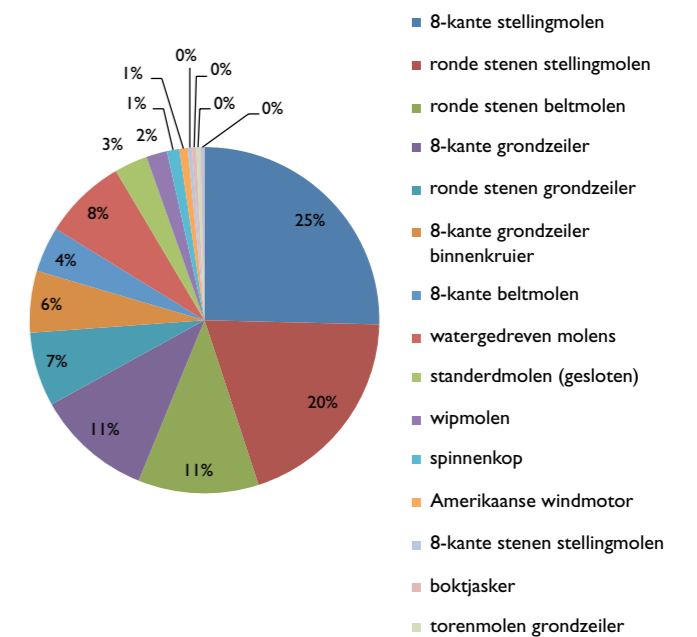
In eerste instantie is onderzoek gedaan naar het molenveld om de molenpopulatie en de huidige stand van onderhoud onder molens te bepalen. Voor onderhoud en restauratie is met deskresearch in kaart gebracht wie als financiers optreden (eigenaren, overheid, fondsen en sponsors). Om 10 jaar vooruit te kunnen kijken, is ervoor gekozen 10 jaar terug te kijken: wat is er sinds 2005 uitgegeven door de financiers aan instandhouding van molens? Daarbij is gewerkt van landelijk naar regionaal niveau: eerst is gekeken naar de rijksgelden en -regelingen en de bijdragen van de landelijk werkende fondsen, en daarna naar de bijdragen van provincies, gemeenten en natuurlijk de eigenaar zelf. Deze gegevens zijn geanalyseerd en in verband gebracht met de huidige situatie van het molenbestand. Dankzij de samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed was het mogelijk de cijfers voor de aan molens toegekende subsidies vanuit het Besluit rijkssubsidieering instandhouding monumenten (Brim) over de periode 2006-2014 bij dit onderzoek te betrekken. De interpretatie van deze cijfers is voor rekening van De Hollandsche Molen.

Op verschillende momenten is het molenveld betrokken en geraadpleegd bij dit onderzoek, door middel van interviews, bijeenkomsten, een enquête en een expertmeeting.

Enquête

In maart 2015 werd een enquête gehouden onder moleneigenaren, om lacunes in het deskresearch aan te vullen en ook om eigenaren naar hun mening over de toekomst te vragen. Niet alle eigenaren konden aangeschreven worden, omdat de contactgegevens niet allemaal bekend zijn bij de vereniging. Uiteindelijk ging de vragenlijst uit naar 684 eigenaren (86% van het totaal). In de enquête waren vragen opgenomen over de onderwerpen financiën, organisatie en nevenbestemming van molens. Voor 260 molens (13%) is de vragenlijst ingevuld. De invullers vertegenwoordigen 38% van alle moleneigenaren. De meeste respons kwam vanuit stichtingen, gevolgd door de particuliere eigenaren (personen en bedrijven) en de overheid (vooral gemeenten). Uit alle provincies kwamen reacties. De meeste enquêtes werden ingevuld in Noord-Brabant, gevolgd door Gelderland en Noord-Holland. Dit zijn dan

ook enkele van de meest molenrijke provincies. Een aantal kleinere typen molens (zoals de spinnekop) komt niet onder de invullers voor. Deze typen zijn ook niet in het onderzoek opgenomen.

Molentypen vertegenwoordigd onder de respons van de enquête Molentoeekomst.

Expertmeeting

Het doel van de expertmeeting was om de conclusies uit het onderzoek voor te leggen aan een groep met specifieke kennis op molengebied en te toetsen aan hun praktijkervaringen. Hiervoor zijn vertegenwoordigers uit verschillende hoeken van het molenveld uitgenodigd, zowel van landelijke als regionale instellingen, alsook adviseurs en molenmakers. (Zie bijlage II: Deelnemerslijst interviews en expertmeeting Financiën).

3. Financiën

3.1 Molenbestand

Om te beginnen: hoe ziet het Nederlandse molenbestand er eigenlijk uit? Hoeveel molens staan er in Nederland, waar staan ze en van wie zijn ze? Hoe zien zij er uit? Die vraag, hoeveel molens er in Nederland zijn, is lastiger te beantwoorden dan gedacht. Ooit stonden er in Nederland duizenden molens. Vanaf de zeventiende eeuw begint de Nederlandse windmolen aan een geweldige opmars, met als hoogtepunt de tweede helft van de negentiende eeuw, toen er naar schatting 9.000 molens in ons land stonden. Traditioneel werd met een molen - of het nu een hand-, water-, of windmolen was - graan tot meel gemalen. Daarnaast vormden de molens een onmisbare schakel in de waterhuishouding. De eerste poldermolens werden gebouwd om het waterpeil in polders beter op het gewenste niveau te houden. Vervolgens werden zij gebruikt om meren droog te malen, zoals de Schermer, Purmer en Beemster (de droogmakerijen). Maar daar kwamen in Nederland allerlei

industriële toepassingen bij, zoals het persen (slaan) van olie, het maken van verf of het zagen van boomstammen. Dankzij deze industriemolens konden gebieden als de Zaanstreek en de stad Amsterdam uitgroeien tot de eerste industriële centra van de wereld. Zo stonden in de Zaanstreek in 1731 in totaal maar liefst 583 molens.¹

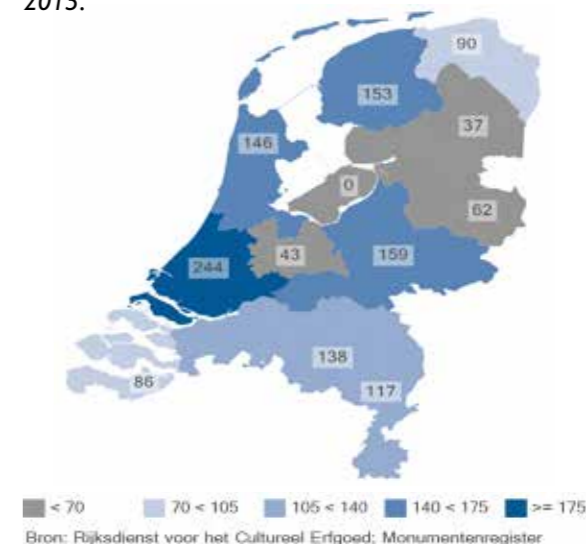
Doordat hun werk vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw steeds meer overgenomen werd door machines, aangedreven door stoom en elektriciteit, raakten de meeste molens in onbruik en slonk hun aantal tot de huidige 1.200 complete molens. Als ook de afwijkende molentypen, zoals de Amerikaanse windmotoren en de kleine weidemolens worden meegerekend, alsmede incomplete molens en molenrestanten (al dan niet rijksmonument) ligt dit aantal nog een paar honderd molens hoger.

Dat Nederland een echt molenland is, blijkt uit de grote diversiteit aan molens wat betreft verschijningsvorm en functie. Op dit moment worden maar liefst 34 verschillende molentypen vermeld in de database op Molens.nl.² (Zie bijlage 3: Molentypen.) Sommige typen, zoals de zeskante beltmolen, zijn uniek, terwijl er van achtkante grondzeilers honderden exemplaren in Nederland staan. Daarnaast zijn er diverse soorten watergedreven molens. Wat de functie betreft, worden molens doorgaans in drie groepen ingedeeld: de korenmolens, de poldermolens, ingericht voor bemalingsdoeleinden, en de industriemolens die een grondstof of halfproduct verwerken. Niet alle molens zijn meer compleet. Sommigen hebben hun wiekenkruis verloren (rompen), of ook de kap en een of meerdere verdiepingen (stompen). Als wordt gekeken naar de verdeling van de molens over het land, valt de volgende onderverdeling te maken:³

- De koploper: Zuid-Holland is de meest molenrijke provincie van het land;
- 'Grote' molenprovincies: Friesland, Gelderland, Groningen, Noord-Holland en Noord-Brabant;
- 'Middelgrote' provincies: Limburg, Overijssel en Zeeland;
- 'Kleine' provincies: Utrecht en Drenthe.

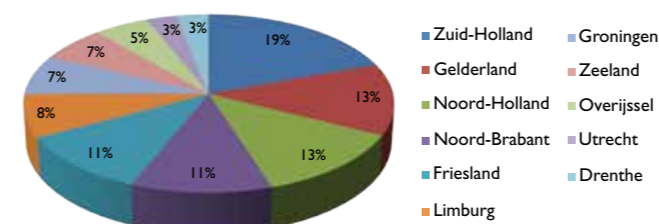
gemeentelijk monument of staat in een beschermd dorps- of stadsgezicht.

Aantal rijksmonumentale molens per provincie, 28 februari 2015.

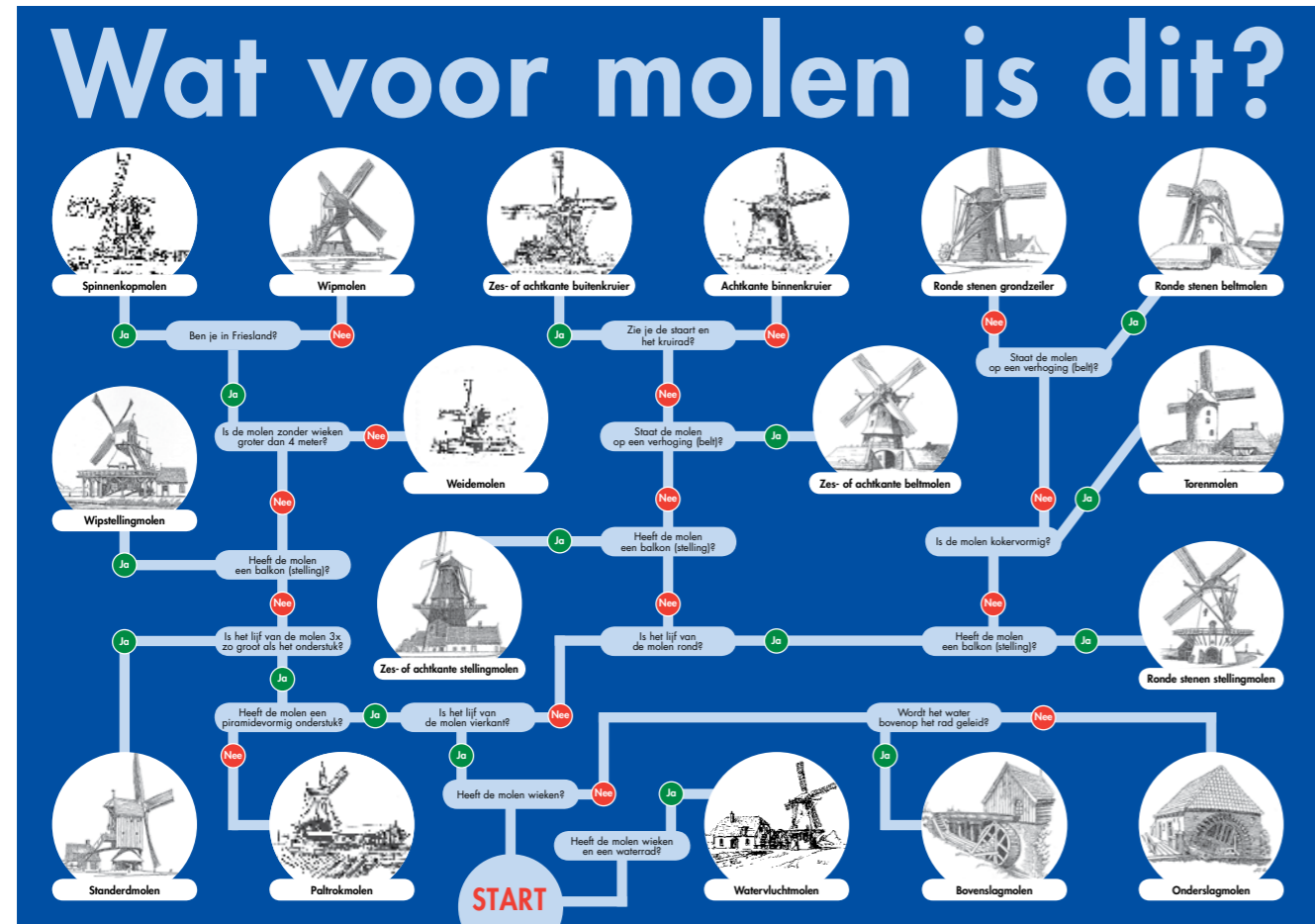
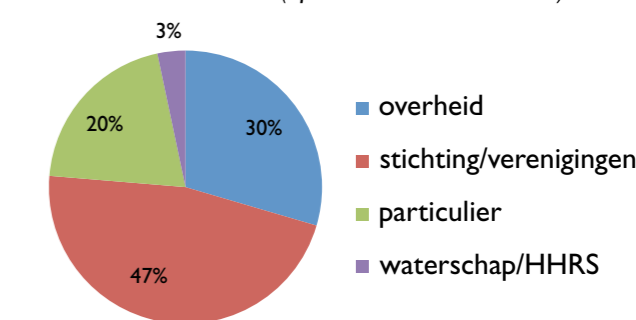
Wie hebben deze molens in handen? Het bezit loopt uiteen van een enkele molen tot bijvoorbeeld de 46 poldermolens, in het bezit van de Rijnlandse Molenstichting. De meeste molens zijn op het moment van schrijven eigendom van een stichting of vereniging (47%). De tweede groep is de overheid (30%). Voor het grootste deel betreft dit gemeenten, naast een paar molens in het bezit van de provincie Zuid-Holland en enkele in het bezit van het rijk. De derde grote groep eigenaren zijn de particulieren (20%). Daarnaast is een klein aantal molens (3%) in handen van waterschappen en Hoogheemraadschappen.⁵ Hoe het molenveld er verder uitziet - hoe de eigenaren georganiseerd zijn en ondersteund worden - wordt besproken in hoofdstuk 5: Organisatie.

Molens in Nederland per provincie.

Hoewel alle molens worden beschouwd als erfgoed, hebben niet alle molens de status van monument. 1.275 molens zijn op dit moment aangewezen als rijksmonument.⁴ Hieronder bevinden zich ook rompen en restanten van molens, windmotoren, molencomplexen, zoals dat van De Ster in Utrecht en dubbele watermolens, die als twee monumenten gerekend worden. Hiernaast is een klein aantal molens aangewezen als provinciaal monument,

Molenbezit in Nederland (op basis van 1.178 molens).

Molendeterminatiekaart

¹ Endedijk (2014), p. 8.
² Database op Molens.nl van 1 september 2014.
³ NB: In Flevoland staan geen historische windmolens, vandaar dat deze provincie niet voorkomt in dit onderzoek.
⁴ Bron: Erfgoedmonitor.nl, 28 februari 2015.
⁵ Percentages berekend op basis van 1.178 complete molens waarvan de eigenaar bekend is.

3.2 Representatie van molens in het onderzoek

Binnen dit onderzoek wordt met het begrip 'molen' steeds een complete wind- of watermolen aangeduid, voorzien van wiekenkruis of waterrad.⁶ Dat zijn er in Nederland nog zo'n 1.200 (1.178). De Amerikaanse windmotoren en kleine (weide)molens worden hierin niet meegeteld. Het aantal van 1.200 ligt lager dan het aantal molens dat rijksmonument is (1.275), omdat daarin nog wel een aantal molens van deze typen, evenals rompen, restanten, complexen en dubbele molens meegerekend worden.⁷ De database van De Hollandsche Molen telt op dit moment precies 1.500 molens.⁸ Het is niet mogelijk om al deze molens in dit onderzoek te betrekken. De belangrijkste reden is het ontbreken van voldoende gegevens van de 300 molens die niet meegenomen zijn in het onderzoek. Het aantal uren dat gemoeid is met het completeren van de gegevens van deze 300 objecten zou het aantal beschikbare uren voor dit project ruim overschrijden. Verder is de instandhoudingsbehoefte van bijvoorbeeld windmotoren en kleine molens niet te vergelijken met die van de genoemde 1.200 molens. Dat geldt nog meer voor incomplete molens en molenrestanten. Daarom is de keuze gemaakt het aantal van 1.200 complete molens aan te houden.

Voor het onderwerp 'Onderhoud' konden over deze molens voldoende gegevens bijeengebracht worden dankzij de medewerking van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Voor informatie over nog te restaureren molens is van een aantal experts informatie verkregen over 194 molens. Op basis van 1.200 molens zou een steekproef echter 291 molens moeten omvatten om met 95% zekerheid iets over het totaal te kunnen zeggen.⁹ Met 194 molens is het betrouwbaarheidsniveau 87%. Daarbij is ook gekeken of de gegevens de bestaande subpopulaties - standplaats, monumentenstatus, type eigenaar, type molen - voldoende weergeven. Bij standplaats is een onderverdeling gemaakt naar provincies. Dit is van belang, omdat per provincie verschillende restauratieregelingen worden gehanteerd. Bij type eigenaar is onderscheid gemaakt tussen de overheid, particulieren,

stichtingen en verenigingen en de waterschappen en Hoogheemraadschappen. De begroting van een molen waarvan de gemeente eigenaar is, zal er anders uitzien dan die van een particuliere eigenaar. De monumentenstatus en het type molen zijn besproken in paragraaf 3.1.

3.3 Instandhouding bij molens

In dit onderzoek ligt de nadruk op de financiële kant van de instandhouding van molens. Voor instandhouding van molens - en andere monumenten - is echter meer nodig dan geld alleen: een molenaar die de molen draaiende en malende houdt, molenmakers die het werk kunnen uitvoeren, adviseurs die restauratietrajecten kunnen begeleiden, verenigingen die de belangen behartigen, vrijwilligers die allerhande werkzaamheden uitvoeren, enz. Kortom, een netwerk van partijen en belanghebbenden die samen zorgdragen voor het behoud van de molen; niet alleen met bijdragen in geld, maar ook in uren, kennis, ambacht en draagvlak. Een en dezelfde partij kan daarbij verschillende petten op hebben: zo is De Hollandsche Molen zelf in de eerste plaats een vereniging die de belangen behartigt van haar leden (ook moleneigenaren), maar daarnaast heeft zij ook elf molens in bezit en beheert zij de gelden die de BankGiroLoterij beschikbaar stelt voor molenrestauraties. Voor de duidelijkheid is er echter voor gekozen om de organisatie van het molenveld binnen dit onderzoek als een apart onderwerp te beschouwen en verder te analyseren in hoofdstuk 5: Organisatie.

Instandhouding wordt in dit onderzoek gebruikt als term om onderhoud, groot onderhoud en restauratie samen te vatten. **Onderhoud** wordt in de Brim 2013 omschreven als de 'noodzakelijke reguliere werkzaamheden die gericht zijn op het behoud van monumentale waarde'.¹⁰ Het jaarlijks voorkomende onderhoud aan een molen bestaat bijvoorbeeld uit verfwerk, het vervangen van een kam in een wiel, of het bijstoppen van riet. Van **groot onderhoud** spreken we als een onderdeel van de molen in zijn geheel aangepakt wordt: het metselwerk wordt hersteld, het rietdek of het wiekenkruis geheel vervangen. In de Brim wordt geen onderscheid gemaakt tussen normaal en

⁶ Endedijk (maart 2009), p. 6.
⁷ Zie: Monumentenregister.cultureelerfgoed.nl.
⁸ De database is te raadplegen via www.molens.nl. Peildatum: 1 september 2014.
⁹ Berekening uitgevoerd met de steekproefcalculator op: www.allesovermarktonderzoek.nl/steekproef-algemeen/steekproefcalculator. Er is daarbij steeds een steekproefmarge aangehouden van 5%, gewenst betrouwbaarheidsniveau van 95% en de kans dat iemand een bepaald antwoord geeft is op 50% geschat. Op basis hiervan zouden eigenlijk gegevens van 291 benodigd zijn.
¹⁰ Besluit rijkssubsidieering instandhouding monumenten 2013, 19 september 2012, Artikel 1. Begripsbepalingen. In de Brim 2006 wordt naar onderhoud verwezen zoals dat door de Belastingdienst fiscaal aftrekbaar is gesteld.

groot onderhoud. Een **restauratie** betreft volgens de regeling 'werkzaamheden die het normale onderhoud te boven gaan en noodzakelijk zijn voor het herstel van het beschermde monument'.¹¹ Hiervan is sprake als er meerdere grote onderdelen tegelijk worden hersteld. Voor de duidelijkheid zijn de financiële grenzen gekoppeld aan de drie categorieën van instandhouding:¹²

Instandhouding	Kosten
onderhoud	tot € 32.500,-
groot onderhoud	€ 32.500,- tot € 132.500,-
restauratie	meer dan € 132.500,-

Molens vormen een bijzondere categorie monumenten. Eigenlijk zijn het geen gebouwen, maar werktuigen en veel molens zijn nog als zodanig ingericht. De algemene consensus is dat molens er voor hun instandhouding het meeste baat bij hebben als zij in werking blijven en kunnen draaien en/of malen. Immers, een werktuig dat regelmatig gebruikt wordt, blijft goed onderhouden en gebreken vallen eerder op dan bij een stilstaande molen. Dit vraagt om een heel andere benadering van instandhouding dan bij andere monumenten, zoals woonhuizen. Daarnaast zijn veel molens grotendeels houten constructies die deels open zijn voor water en wind. Een molen slijt daardoor sneller dan andere monumenten en heeft relatief vaker een (deel-)restauratie nodig dan bijvoorbeeld een stenen watertoren.¹³

3.4 Instandhouding: ontwikkelingen 2005-2014

In de bestudeerde periode hebben zich veranderingen voorgedaan die van invloed zijn geweest op de instandhouding van monumenten. In vogelvucht zijn de volgende ontwikkelingen te benoemen:

1. In 2006 werden de rijksregelingen voor subsidie van onderhoud en restauratie van monumenten vervangen door één regeling voor instandhouding. De achterliggende gedachte was om, na het inlopen van de restauratieachterstand tot 10%, structureel

onderhoud te stimuleren en zo kostbare nieuwe restauraties voor te zijn.

2. In het budget dat beschikbaar is gesteld voor de uitvoering van de Brim 2006 zat geen ruimte voor restauraties. Er is dan ook geen apart restauratiebudget van rijkswege, terwijl de restauratieachterstand groot is. Door achtereenvolgende kabinetten wordt daarop extra geld beschikbaar gesteld, waarmee de restauratieachterstand kan worden ingelopen.
3. In 2009 gaf de beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg de aanzet tot een herziening van het monumentenbeleid. Speerpunten hierin zijn:
 1. Cultuurhistorie meewegen in de ruimtelijke ordening;
 2. Krachtigere en eenvoudigere regels;
 3. Herbestemming als middel voor behoud van monumenten;
 4. Het opzetten van een kennisinfrastructuur.
4. In 2010 worden de maximale subsidiabele kosten in de onderhoudsregeling fors verhoogd. Omdat in deze jaren relatief weinig molens in de regeling instromen, profiteren molens niet bijzonder van deze verhoging. Er is wel sprake van een overvraag bij andere categorieën monumenten, waardoor het principe dat alle relevante monumenten in zes jaar in principe een onderhoudssubsidie vanwege de Brim kunnen krijgen, onder druk komt te staan.
5. Met ingang van 2013 wordt de Brim ingrijpend aangepast, waarbij de toe te kennen subsidie wordt gerelateerd aan de herbouwwaarde van het betreffende monument. Voor molens wordt echter een uitzondering gemaakt omdat dit niet werkbaar blijkt en blijft een vast subsidieplafond gelden van € 60.000,-. De rijksoverheid stelt nu wel een vast budget voor restauraties vast, in de vorm van gedecentraliseerde rijks gelden die door de provincies verdeeld worden. In een aantal gevallen voegen provincies daar eigen middelen voor erfgoed aan toe. De Brim 2013 wordt wel weer een echte regeling, bedoeld voor het onderhoud van monumenten.

¹¹ Besluit rijkssubsidieering instandhouding monumenten 2013.

¹² Grens gebaseerd op het verschil tussen de gemiddelde standaard en incidentele onderhoudskosten zoals opgevoerd in de Brim-aanvragen voor molens in 2006. Berekening P. Groen. In Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant is de grens tussen groot onderhoud en restauratie in de provinciale restauratieregelingen gesteld op respectievelijk € 145.000,-, € 100.000,- en € 100.000,-.

¹³ Endedijk (maart 2009), p. 39.

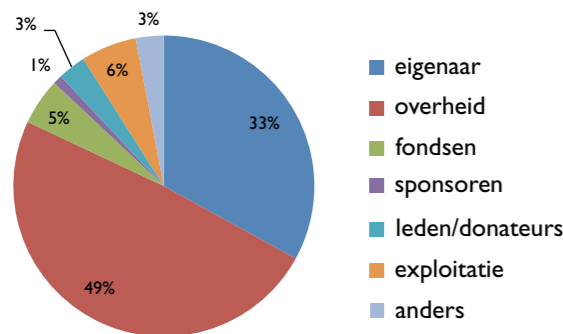
Naast deze ontwikkelingen trekt de financiële crisis vanaf 2008 zijn sporen. De rijksoverheid voerde grote bezuinigingen door, terwijl er anderzijds taken werden overgebracht naar provincies, en van provincies naar de gemeenten. Tot nu toe is de erfgoedsector redelijk gespaard gebleven binnen de culturele sector. Waar bezuinigd wordt, blijkt dat vooral te gebeuren op de hoogte van subsidies van provincies en gemeenten voor met name het onderhoud.¹⁴

3.5 Financiers in beeld

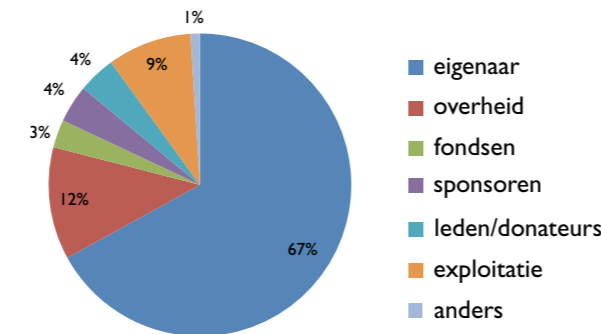
Wie zijn nu de financiers van de instandhouding van molens? In feite zijn er vier groepen te onderscheiden:

- Eigenaar
- Overheid: rijk, provincies, gemeenten
- Fondsen
- Sponsoren/Donateurs/Leden

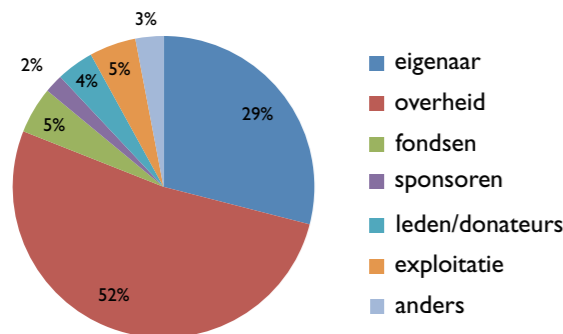
Dekking onderhoud 2014, eigenaren met Brim.

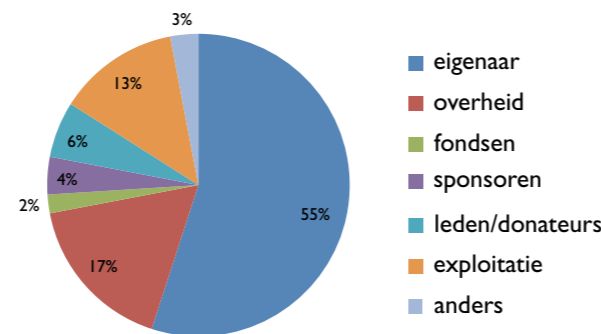
Dekking onderhoud 2014, eigenaren zonder Brim.

Dekking onderhoud over 5 jaar, eigenaren met Brim.

Dekking onderhoud over 5 jaar, eigenaren zonder Brim.

¹⁴ Bams (februari 2012).

In de eerste plaats ligt de financiering van de instandhouding natuurlijk bij de eigenaar zelf. Gevraagd naar hoe zij dit onderhoud betalen, blijkt uit de enquête dat de tweede grote partij de overheid is. Daarbij kon niet gespecificeerd worden wat de relatieve bijdrage van provincies en gemeenten aan het onderhoud was: dit zit nog binnen de bijdragen van overheid en eigenaren samen (79-82%). De overige 18-33% wordt ingevuld met bijdragen van fondsen, sponsors of donateurs, de exploitatie van bijvoorbeeld een molenwinkel of andere activiteiten. In de enquête werd aan eigenaren ook gevraagd hoe zij de toekomstige dekking van onderhoudskosten over vijf jaar voor zich zien. Dat levert een ander beeld op: de moleneigenaren verwachten dat zij zelf minder (kunnen) bijdragen aan de kosten voor onderhoud, en dat dit verschil wordt opgevangen door enerzijds de overheidsbijdragen, en anderzijds door exploitatie van de molen en het ontplooiën van andere activiteiten.

4. Onderhoud

4.1 Onderhoud: het Rijk als financier

De overheid heeft er baat bij dat rijksmonumenten, gebouwen van nationaal belang, behouden blijven. Daarom komt zij eigenaren tegemoet in de onderhoudskosten door middel van belastingvoordeel en subsidies. Vanaf de jaren '70 van de vorige eeuw werd er echter vanuit de overheid bezuinigd op de monumentenzorg, waardoor de toestand van monumenten achteruitging. In 1992 luidde de monumentensector daarom de noodklok.¹⁵ Dat was voor de Tweede Kamer aanleiding om Hedy d'Ancona, toenmalig minister van WVC, te vragen om een strategische aanpak om verder verval van het cultuurhistorisch erfgoed te voorkomen en de achterstanden in te halen. Daarop werd een grootscheeps onderzoek uitgevoerd naar de toestand van de beschermde monumenten en stads- en dorpsgezichten. Uit het daarop verschenen rapport, 'Monumenten beter bekeken' (1993), bleek dat 40% van het monumentenbestand in matige tot slechte staat verkeert. In het strategisch plan 'Monumenten goed gefundeerd' (1994) presenteerde de minister een half jaar later een aanpak en doelstelling: de restauratieachterstand zou weggewerkt moeten worden tot een normale werkvoorraad van 10%.¹⁶ Anders gezegd: niet meer dan ongeveer 10% van de monumenten zou een ingrijpende restauratie moeten ondergaan. Achtereenvolgende kabinetten stelden daarop extra financiële middelen beschikbaar om de restauratieachterstand in te lopen vóór 2005, een einddatum die niet haalbaar bleek en verlegd werd naar 2011. Onder molens bedroeg de restauratieachterstand 36% in 1997, en 30% in 2006.¹⁷

De andere doelstelling binnen het nieuwe strategisch plan voor de monumentenzorg betrof de verschuiving van restauratie naar instandhouding. Wanneer de restauratieachterstand was weggewerkt zouden nieuwe grote restauraties voorkomen moeten worden door de eigenaren tot planmatig onderhoud te stimuleren. Deze verschuiving heeft zijn vorm gekregen in het 'Besluit

rijkssubsidiëring instandhouding monumenten', kortweg Brim genoemd, dat sinds 1 februari 2006 van kracht is. Dit besluit vervangt de voorgaande twee besluiten op het gebied van onderhoud (Brom: Besluit rijkssubsidiëring onderhoud monumenten, 1989) en restauratie (Brrm: Besluit rijkssubsidiëring restauratie monumenten, 1997). De overgang van de oude regelingen naar de nieuwe verliep gefaseerd voor de verschillende categorieën monumenten, waarbij molens al in 2006 konden instromen.

Eigenaren van een rijksmonument kunnen vanuit het Brim een bijdrage krijgen voor het onderhoud, op basis van een periodiek instandhoudingsplan (PIP) voor 6 jaar. In de bijbehorende 'Leidraad' is het overzicht te vinden van subsidiabele kosten.¹⁸ Het gaat daarbij om 'sober en doelmatig' onderhoud. De maximale subsidiabele kosten bedroegen in 2006 voor molens € 50.000,-. Eigenaren konden daarvoor 60% subsidie krijgen,¹⁹ met uitzondering van overheden, waarvoor de helft aan subsidie beschikbaar was (30%). In 2012 werd de regeling ingrijpend aangepast. De maximale subsidiabele kosten verdwenen en werden vanaf 2013 vervangen door een maximum van 3% van de herbouwwaarde van het monument (over zes jaar). Bij molens bleek deze aanpak niet werkbaar aangezien dit percentage niet in verhouding staat tot de jaarlijkse onderhoudskosten, die door de relatieve onderhoudsgevoeligheid veel hoger liggen. De restauratiecyclus is bij molens ook aanmerkelijk korter dan bij andere monumenten, namelijk 30 in plaats van 50 jaar. Voor molens is daarom een maximum vastgesteld van € 60.000,- aan subsidiabele kosten. Het subsidiepercentage werd wel verlaagd tot 50% voor alle eigenaren. Voor molens bleef daarmee € 30.000,- per zes jaar beschikbaar, ofwel € 5.000,- per jaar. De eigenaar moet wel vergeleken met de regeling uit 2006 in totaal over zes jaar € 10.000,- meer zelf of uit andere bron financieren.

¹⁵ Erfgoedbalans (2009), p. 100.

¹⁶ Buitendijk (1993).

¹⁷ Erfgoedbalans (2009), p. 100.

¹⁸ Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten 2010.

¹⁹ In de jaren 2006-2010 gold voor moleneigenaren met de mogelijkheid tot fiscale aftrek het subsidiepercentage van 50%.

Het jaarlijks beschikbare budget voor de instandhoudingssubsidie wordt in de Brim 2013 via het tenderprincipe verdeeld door het rijk, via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Wanneer het aantal aanvragen het budget overschrijdt, geldt een voorrangregeling: eigenaren van werelderfgoederen en professionele organisaties voor monumentenbehoud (de zogenoemde POM's) krijgen dan voorrang.²⁰ Voor alle categorieën geldt dat subsidies worden toegewezen vanaf de laagste begroting. De regeling wordt jaarlijks opengesteld tussen 1 februari en 1 april. Tot nu toe zijn geen molenaanvragen om budgettaire redenen afgewezen.

Voordat de cijfers nader worden bekeken, dienen er enkele opmerkingen te worden gemaakt:

- De Brim is beschikbaar voor alle molens die rijksmonument zijn. Van de 1.200 molens uit de onderzoeksgroep zijn dit er 1.093, ofwel 91%. 107 molens (ofwel 9%) komen niet in aanmerking voor deze onderhoudssubsidie, maar hebben wel een onderhoudsbehoefte.²¹
- Niet alle kosten die een eigenaar maakt voor het onderhoud zijn subsidiabel. De verzekeringskosten bijvoorbeeld vallen buiten de regeling. Deze kosten moet de eigenaar wel maken. De werkelijke onderhoudsbehoefte ligt dus hoger dan het subsidieplafond van € 50.000,- (Brim 2006) of € 60.000,- (Brim 2013).

Op het moment van schrijven is er één 'Brim-periode' geheel afgerond (2007-2012) en bevinden we ons halverwege de tweede periode (2013-2018). Hoeveel moleneigenaren weten nu de weg naar deze subsidie te vinden?

Van 2006 tot en met 2014 is er voor 1.095 van de 1.275 als rijksmonument aangewezen molens een- of tweemaal een Brim-subsidie aangevraagd (88%). Dat is een hoog percentage, vergeleken met de andere categorieën monumenten (kerken, boerderijen, kastelen en landhuizen). Dit is onder andere te verklaren doordat vele eigenaren gebruikmaakten van het PIP-model van De Hollandsche Molen. De vereniging liet dit ontwikkelen door Erfgoed Advies Groen, in samenwerking met de Rijksdienst voor

het Cultureel Erfgoed. Het programma genereert de meerjarenbegroting op basis van gegevens als het type molen en de soort kapbedekking, die de eigenaar invult. Het model werd in de beginjaren van de Brim ook officieel erkend door de rijksoverheid. Het PIP-model heeft het aanvragen van een Brim-subsidie aanzienlijk vereenvoudigd en voor een grotere groep moleneigenaren mogelijk gemaakt.

Eigenaren die in 2006, 2007 of 2008 voor het eerst een beschikking kregen, konden in respectievelijk 2012, 2013 of 2014 een nieuwe aanvraag doen. Ieder jaar blijken er daarbij eigenaren af te vallen, maar met 25 in totaal over de gehele periode is dat een zeer klein aantal.

Terugkeergedrag molens in de Brim.

Eerste aanvraag in:		2012	2013	2014	totaal	%
2006	789	693	41	18	752	95
2007	112		85	9	94	84
2008	55			35	35	64
Totaal	956	693	126	62	881	92

In het eerste jaar van de nieuwe regeling waren nog grote verschillen te zien tussen het aantal aanvragers per provincie, maar inmiddels heeft dat zich gestabiliseerd. In de meeste provincies heeft meer dan 80% van de eigenaren een aanvraag ingediend tussen 2006-2014. Daar is onder andere door de vereniging actief aan bijgedragen. In 2009 trok De Hollandsche Molen aan de bel bij de Molenstichting Noord-Brabant, toen bleek dat deze provincie landelijk gezien het minst van de nieuwe regeling gebruikmaakte. Molenstichting Noord-Brabant liet daarop een onderzoek uitvoeren, om te kijken waar de eigenaren bij instandhouding tegenaan liepen. De belangrijkste conclusies waren dat het molenveld in deze provincie slecht georganiseerd was en professionele ondersteuning miste. Ook kampten veel molens met achterstallig onderhoud. Daarop werd een molenconsulent aangesteld om eigenaren te stimuleren het onderhoud en restauratie aan te pakken, en gebruik te maken van de verschillende subsidieregelingen. De resultaten hiervan zijn duidelijk zichtbaar in de cijfers: in Noord-Brabant is een stijging van aanvragers te zien van 44% naar 84%. Alle stichtingen en verenigingen maken gebruik van de regeling, gevolgd door de overheid en daarna de particulieren.

Op dit moment komen alleen Limburg (55%) en Gelderland (78%) onder de 80% 'norm' uit. In Limburg blijken het vooral de particuliere eigenaren van watermolens te zijn die geen aanvraag doen. Ook zijn er grote verschillen te zien tussen de drie grootste groepen eigenaren: de overheid als eigenaar vraagt het vaakst aan (83%), gevolgd door de stichtingen (74%) en daarna de particulieren (60%). De mate van professionalisering/organisatie is hier mogelijk van invloed: hoe beter georganiseerd, des te hoger ligt het aantal aanvragen. Dat is ook te zien in de enquête-resultaten: particulieren noemen vaker kennis als knelpunt.

Van 2006 tot en met 2011 kregen in totaal 992 aanvragers een toekenning (voor subsidie ingaand in 2007 t/m 2012) voor in totaal € 24 miljoen. In 2012 liep de eerste periode van 6 jaar af en konden monumenteigenaren opnieuw een aanvraag indienen voor de periode 2013-2018. Van deze 'tweede ronde' zijn inmiddels drie aanvraagjaren geweest.

Het totale aantal aanvragen (2006-2014) komt op 2.277 voor 1.095 verschillende molens. In totaal werd er bijna € 212 miljoen aan kosten voor onderhoud opgegeven. 1.981 aanvragen werden toegekend (87%) voor een bijdrage van ruim € 50 miljoen aan rijkssubsidie.

Molen De Ster in Utrecht.

²⁰ De 19 molens van Kinderdijk hebben bijvoorbeeld de status van werelderfgoed. Er zijn tot nu toe geen molenorganisaties aangewezen als POM. Onder het bezit van de zeven organisaties die zijn aangewezen als POM bevinden zich enkele molens.

²¹ Bij 1.500 molens ligt dit aantal nog hoger, namelijk op 225 molens (15%).

Aanvragen molens van Brim-subsidie, 2006-2011 en 2012-2014.

Jaar aanvraag	Aantal	Totale kosten	Gemiddelde totale kosten/molen
2006	855	€ 80.508.800	€ 94.162
2007	127	€ 11.298.632	€ 88.966
2008	74	€ 6.133.728	€ 82.888
2009	29	€ 3.117.243	€ 107.491
2010	24	€ 2.326.421	€ 96.934
2011	54	€ 7.214.194	€ 133.596
Eindtotaal	1163	€ 110.599.017	€ 100.673
2012	811	€ 79.359.642	€ 97.854
2013	219	€ 15.477.453	€ 70.673
2014	84	€ 6.190.172	€ 73.693
Eindtotaal	1114	€ 101.027.267	€ 80.740

Aanvragen Brim door molen met beschikking, 2006-2011.

Jaar aanvraag	Aantal	Totale kosten	Subsidiabel	Subsidie	Gemiddelde subsidie/molen
2006	786	€ 70.392.781	€ 66.507.829	€ 19.470.220	€ 24.771
2007	112	€ 10.875.237	€ 10.774.299	€ 2.407.798	€ 21.498
2008	54	€ 4.812.595	€ 4.680.994	€ 1.185.977	€ 21.963
2009	24	€ 2.670.678	€ 2.378.029	€ 529.831	€ 22.076
2010	2	€ 148.713	€ 139.126	€ 43.766	€ 21.883
2011	8	€ 1.347.563	€ 957.473	€ 344.706	€ 43.088
Eindtotaal	986	€ 90.247.566	€ 85.437.750	€ 23.982.299	€ 25.880

Aanvragen Brim door molens met beschikking 2012-2014.

Jaar aanvraag	Aantal	Totale kosten	Subsidiabel	Subsidie	Gemiddelde subsidie/molen
2012	730	€ 72.452.878	€ 64.949.150	€ 19.116.063	€ 26.186
2013	190	€ 12.100.547	€ 11.461.681	€ 5.332.379	€ 28.065
2014	75	€ 5.515.888	€ 5.064.099	€ 2.090.356	€ 27.871
Eindtotaal	995	€ 90.069.312	€ 81.474.930	€ 26.538.798	€ 27.374

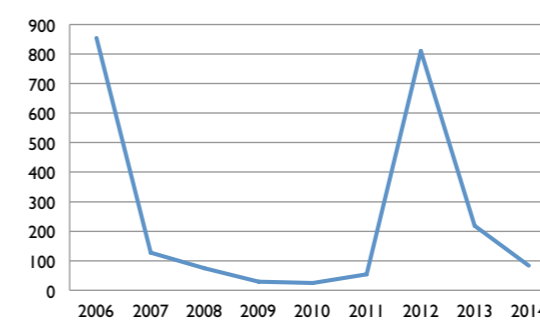
Aantal aanvragers Brim per provincie.

Provincie	Aantal aanvragen	Aantal molens	Totaal molens rm	% aangevraagd
Groningen	155	80	90	89%
Friesland	263	142	153	93%
Drenthe	64	34	37	92%
Overijssel	104	57	62	92%
Gelderland	225	124	159	78%
Utrecht	72	40	43	93%
Noord-Holland	242	133	146	91%
Zuid-Holland	425	231	244	95%
Zeeland	135	73	86	85%
Noord-Brabant	190	117	140	84%
Limburg	113	64	117	55%
Eindtotaal	1.988	1.095	1.275	85%

Aangevraagde bedragen Brim voor molens per provincie.

Provincie	Totale kosten	Subsidiabel	Subsidie
Groningen	€ 13.870.791	€ 13.158.005	€ 4.009.666
Friesland	€ 22.107.177	€ 21.013.872	€ 7.287.165
Drenthe	€ 6.830.170	€ 6.461.342	€ 1.513.373
Overijssel	€ 10.937.283	€ 9.637.904	€ 2.484.173
gelderland	€ 16.465.246	€ 15.398.928	€ 5.753.280
utrecht	€ 5.054.069	€ 4.956.112	€ 1.918.777
Noord-Holland	€ 20.763.957	€ 19.429.782	€ 6.098.982
Zuid-Holland	€ 46.236.472	€ 42.949.110	€ 11.292.988
Zeeland	€ 12.822.087	€ 10.254.054	€ 2.980.605
Noord-Brabant	€ 16.176.704	€ 15.391.181	€ 4.428.585
Limburg	€ 9.273.479	€ 8.482.948	€ 2.821.222
Eindtotaal	€ 180.537.436	€ 167.133.237	€ 50.588.816

Brim-aanvragen molens per jaar, 2006-2014.

In 2006 adviseerde De Hollandsche Molen eigenaren alle onderhoudskosten op te geven, ook die niet subsidiabel waren of boven het maximumbedrag uitkwamen. In de tussentijd is de regeling aangepast. Het maximum voor subsidiabele kosten is sinds 2013 vastgesteld op € 60.000,- en het is duidelijk dat de aanvragers vanaf dit jaar naar dit bedrag toe schrijven. De aanvragen uit 2006 en 2012 (waarin de grote groep aanvragen zat) vormen daardoor een betrouwbaardere bron om de onderhoudsbehoefte te bekijken.

Gemiddeld werd in 2006 per molen € 84.616 (voor zes jaar) aan onderhoud opgegeven. Er was tot maximaal € 50.000,- subsidiabel. Dit komt neer op een tekort van € 34.616 per molen.

Gemiddeld subsidiabel bedrag per molen 2006-2011.

Jaar aanvraag	Aantal	Subsidiabel	Gemiddeld bedrag/molen
2006	786	€ 66.507.829	€ 84.616
2007	112	€ 10.774.299	€ 96.199
2008	54	€ 4.680.994	€ 86.685
2009	24	€ 2.378.029	€ 99.085
2010	2	€ 139.126	€ 69.563
2011	8	€ 957.473	€ 119.684
Eindtotaal	986	€ 85.437.750	€ 92.639

In 2012 werd per molen € 88.971 (voor zes jaar) aan onderhoud opgegeven. Dit komt neer op een tekort van € 38.971 per molen. De behoefte aan groot onderhoud is vergeleken met 2006 dus toe- in plaats van afgenomen, ondanks de grote restauratie-inspanning. Voor de onderzoeksgroep van 1.200 molens betekent dit in totaal een behoefte aan groot onderhoud van ca. € 47 miljoen.

²² Groen 2015, pp. 10-11.

Gemiddeld subsidiabel bedrag per molen 2012-2014.

Jaar aanvraag	Aantal	Subsidiabel	Gemiddeld bedrag/molen
2012	730	€ 64.949.150	€ 88.971
2013	190	€ 11.461.681	€ 60.325
2014	75	€ 5.064.099	€ 67.521
Eindtotaal	995	€ 81.474.930	€ 72.272

Er zijn evenwel enkele kanttekeningen te plaatsen bij de huidige onderhoudsregeling. Zo biedt de regeling weinig mogelijkheden om te sturen op kwaliteit van het onderhoud. Er wordt nu alleen getoetst of de voorgestelde werkzaamheden in verhouding staan tot de geconstateerde gebreken uit het verplichte inspectierapport en of deze uiteindelijk zijn uitgevoerd. Een ander nadeel is dat het maximum aan subsidiabele kosten voor alle molens gelijk is, terwijl er binnen deze categorie grote verschillen bestaan. Zoals Groen (2015) al constateert heeft een stellingmolen binnen deze regeling recht op evenveel subsidie als een kleine tjasker: 'Bij de rietgedekte Amsterdamse reus is € 60.000,- een druppel op een gloeiende plaat, terwijl de tjasker voor € 60.000,- twee keer herbouwd kan worden'. Dit neemt niet weg dat de uitzonderingspositie van molens in de Brim 2012 van belang is en gehandhaafd dient te worden.²² De instelling van dit maximum subsidiabel bedrag vanaf 2013 leidt er in de praktijk bovendien toe dat eigenaren naar dit bedrag gaan toe schrijven. Daarmee vormen cijfers op basis van de vanaf 2013 gesubsidieerde plannen geen realistische weergave meer van de werkelijke onderhoudsbehoefte.

4.2 Onderhoud: de provincies

In dezelfde periode wordt er door de provincies bijgedragen aan het onderhoud van molens. Daarbij zijn er grote onderlinge verschillen te zien. De ondersteuning aan erfgoed wordt per provincie vastgelegd in een cultureel plan (of cultuurnota), dat per vier jaar wordt vastgesteld. In de bestudeerde periode waren drie nota's van kracht waarvan de laatste bijna afloopt: 2005-2008, 2009-2012 en 2013-2016. De reconstructie en bestudering van de verschillende regelingen per provincie was binnen het tijdsbestek van dit onderzoek niet te realiseren en is daarom achterwege gelaten.

4.3 Onderhoud: de gemeenten

De bijdrage vanuit de gemeenten aan het onderhoud van molens is het lastigste in kaart te brengen, omdat hier geen overzichten van worden bijgehouden en het aantal gemeenten groot is (403 in 2014). Alleen van Friesland is bekend dat de bijdrage gemiddeld 15-25% bedraagt. Wanneer de gemeente eigenaar is van een of meerdere molens, is er gewoonlijk een vast bedrag voor onderhoud op de begroting opgenomen. Door een fusie kan dit in gevaar komen, bijvoorbeeld wanneer een gemeente samengaat met een andere zonder molens en deze laatste dus ook geen budget daarvoor heeft. Uit de enquête blijkt dat dit een reëel probleem is.

4.4 Onderhoud: de eigenaren

Onderhoud begint natuurlijk met de eigenaar. De eigenaar heeft zicht op de toestand van de molen, constateert als eerste gebreken en verhelpt vaak de kleinere daarvan. Veel van het dagelijks en jaarlijks onderhoud wordt in natura en door vrijwilligers uitgevoerd en is daardoor in feite 'onzichtbaar'. Niet iedere eigenaar heeft voldoende technische kennis van de molen: hier speelt de molenaar een cruciale rol.

Alle bovengenoemde overheidsuitgaven gaan uit van cofinanciering, dat wil zeggen dat de eigenaar een deel van de kosten elders moet vinden of zelf moet betalen. In de Brim 2006 was dat voor molens nog 40, 50 en 70% voor respectievelijk eigenaren zonder fiscale aftrek, eigenaren met fiscale aftrek en lagere overheden als eigenaar. Vanaf 2013 is dit percentage gelijk getrokken en geldt voor alle eigenaren hetzelfde percentage van 50%. Eigenaren gebruiken daarvoor naast eigen middelen een scala aan activiteiten: exploitatie van een molenwinkel, opbrengst van evenementen, werving van donateurs en sponsors, inzet van sponsors in natura. Bijvoorbeeld de brandweer die de molen schoonspuist of de kraan uitleent voor het verven.

4.5 Groot onderhoud

Groot onderhoud omvat het herstel van een groter onderdeel van de molens, zoals de rietbedekking, of herstel van het metselwerk. In geld uitgedrukt wordt binnen dit onderzoek onder groot herstel verstaan werkzaamheden

die tussen de € 32.500,- en € 132.500,- liggen. Deze categorie valt in wezen buiten de onderhoudsregeling, maar omdat eigenaren in 2006 is gevraagd al het onderhoud op te geven, ook dat wat boven het maximum aan subsidiabele kosten viel, valt er vanuit die cijfers wel iets over te zeggen.

In deze categorie zitten mogelijk veel verborgen gebreken, zo werd aangegeven tijdens de expertmeeting. Een zorg is dat over de situatie 'onder het maaiveld', ofwel met betrekking tot de fundering van molens, nauwelijks iets bekend is. Hetzelfde geldt voor het gaande werk. Hier kan het molenveld wel eens voor lelijke verrassingen komen te staan.

De enquête onder eigenaren bevestigt dit beeld: 68 % van de eigenaren geeft aan dat zij in de komende 5 jaar verwachten groot onderhoud te gaan uitvoeren. Zij geven aan dit deels uit de Brim te bekostigen.

In de restauratieregelingen die sinds 2012 door de provincies worden uitgevoerd, is het niet overal mogelijk voor groot onderhoud subsidie aan te vragen. In zes van de elf provincies kan dit wel (Friesland, Gelderland, Limburg, Noord-Brabant, Overijssel, Noord-Holland) omdat er geen of een zeer lage drempel voor subsidiabele kosten is. In twee provincies is er een drempel van € 50.000,- (Drenthe, Groningen) waardoor groot onderhoud pas vanaf dat bedrag kan worden gesubsidieerd. In drie provincies ten slotte valt groot onderhoud door de hoge drempel in feite buiten de regeling (Utrecht, Zeeland en Zuid-Holland met respectievelijk, € 100.000,- en € 145.000,-).

4.6 Onderhoud van molens: toekomstige ontwikkelingen

Welke veranderingen zijn te voorzien op het gebied van onderhoud?

1. De huidige onderhoudsregeling loopt nog tot en met 2018 en wordt dan naar verwachting opnieuw geëvalueerd. De verwachting is in het monumentenveld dat de instandhoudingsregeling gecontinueerd wordt.
2. Het aantal rijksmonumenten zal gelijk blijven. De verwachting is niet dat er nog meer molens als rijksmonument worden aangewezen.
3. Eigenaren verwachten minder geld te kunnen bijdragen aan onderhoud. Er moeten dus andere bronnen worden aangeboord om het onderhoud rond te krijgen.

4. Provinciale budgetten voor onderhoud en/of de draaipremies worden in principe om de vier jaar opnieuw vastgesteld; de eerstvolgende ronde is in 2016. Dit heeft gevolgen voor hun bijdrage aan het onderhoud. De toekenning van de restauratieregeling loopt niet gelijk op met de cultuurperiodes van de provincies; deze regelingen worden mogelijk tussentijds aangepast.

4.7 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies:

1. De Brim vormt een adequate en noodzakelijke stimulans voor onderhoud. Eigenlijk legt de onderhoudsregeling de bodem in het systeem van instandhouding. Vooral voor de onderhoudsgevoelige molens is deze basisvoorziening van cruciaal belang. Molens maken, vergeleken met alle andere monumenten, het meest gebruik van de Brim.
2. Planmatig werken is door de instelling van Brom/Brim steeds meer ingeburgerd geraakt: eigenaren denken na over het onderhoud op langere termijn. Dit wordt echter weer ondermijnd doordat het beschikbare subsidiebedrag in feite te laag is voor de uitvoering van groot onderhoud: dit wordt door eigenaren opgespaard.
3. Voor uitvoering van de Brim onder alle 1.200 molens is € 36 miljoen aan rijkssubsidie nodig. Voor alle 1.275 rijksmonumentale molens is € 38 miljoen nodig. Dit vraagt om eenzelfde bijdrage vanuit de eigenaren, lagere overheden of andere financiers.
4. Eigenaren vinden het moeilijker die bijdrage rond te krijgen: er zijn nieuwe bronnen van inkomsten nodig.
5. De werkelijke behoefte aan onderhoud en groot onderhoud ligt hoger, namelijk gemiddeld € 38.500,- per molen. Voor deze behoefte is op dit moment geen toegesneden financieringsmogelijkheid.
6. Bij de berekening onder conclusie 3 is geen rekening

gehouden met de niet-subsidiabele kosten zoals de verzekering, waar de eigenaar wel mee te maken heeft.

7. Het is onduidelijk hoeveel verborgen onderhoud er op ons afkomt: veel is onbekend, bijvoorbeeld doordat het om de 'onzichtbare' fundering gaat.

Aanbevelingen

1. Houd de onderhoudsregeling vanuit het rijk in stand!
2. Het is van belang om de Brim, onderhouds- en restauratiesubsidies te blijven monitoren. Zij geven de actuele stand van zaken van instandhouding weer. Dit rapport kan daarbij als nulmeting dienen.
3. Breng de behoefte aan groot onderhoud verder in kaart en zorg voor meer financieringsmogelijkheden om grote en dure restauraties voor te zijn.
4. Breng de onbekende (meest particuliere) eigenaren in kaart en kijk op welke manier zij het beste ondersteund kunnen worden. Bijvoorbeeld de particuliere eigenaren van watermolens in Limburg. Dit kan het beste op provinciaal niveau opgepakt worden.
5. Maatwerk en succesvoorbeelden: eigenaren kunnen veel van elkaar leren als het gaat om het vinden van nieuwe inkomstenbronnen. Maak deze kennis zichtbaar en beschikbaar.

De bedragen vanuit onderhoudsregeling Brim zijn in feite te laag om het gewone én het groot onderhoud uit te voeren, waardoor noodzakelijke werkzaamheden worden uitgesteld.

Restauratieregelingen bieden hier slechts in beperkte mate een oplossing. De vrees is dat hierdoor een aantal eigenaren dit onderhoud nu niet uitvoert maar 'opspaat', waardoor de werkzaamheden uiteindelijk groter en kostbaarder zullen uitvallen. Over restauraties van molens gaat het in het volgende hoofdstuk.

De Collse watermolen in Eindhoven-Tongelre.

5. Restauraties

5.1 Restauratie van molens, ontwikkelingen 2005-2014

Een restauratie is bijzonder onderhoud, dat het normaal onderhoud overstijgt. Wat de werkzaamheden betreft, wordt gewoonlijk een onderscheid gemaakt tussen vervangen, rooveren en restaureren. In dit onderzoek onderscheiden we een restauratie in financieel opzicht van onderhoud: als de kosten boven de € 135.000,- uitkomen. Bij molens is de restauratiecyclus ongeveer 30 jaar. Dit in tegenstelling tot de meeste andere monumenten, waarbij restauraties eerder om de 50 jaar voorkomen.

De Brim 2006 was gericht op de instandhouding van monumenten en de bestaande onderhoudsregeling werd daarin gecombineerd met de restauratieregeling. Maar het heeft geen zin monumenten te onderhouden die in slechte staat zijn. Daarom werd besloten tijdelijk extra geld beschikbaar te stellen om het monumentenbestand te restaureren. Het doel was om de werkvoorraad, de nog te restaureren objecten binnen een categorie monumenten, terug te brengen tot 10%. Op die manier zouden er voldoende monumenten overblijven om te restaureren, waardoor ook het restauratieambacht en de kennis daarover in stand worden gehouden.

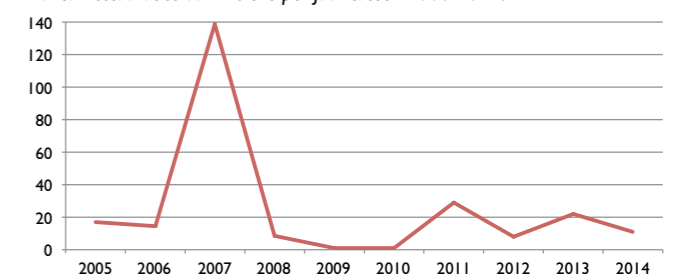
De restauratieregelingen uit het eerste decennium van de 21ste eeuw worden achterstandsregelingen genoemd. Zij zijn gefinancierd met incidenteel geld en niet door een structureel restauratiebudget. Dat structurele budget kwam er pas met ingang van de Brim 2013, in de vorm van gedecentraliseerde rijks gelden die verdeeld worden door de provincies.

Wat hebben die achterstandsregelingen voor molens betekend, en hoe staat de werkvoorraad - het aantal nog te restaureren molens - er nu voor? Hoeveel molens zijn er nu gerestaureerd tussen 2006-2014? Hoeveel geld was daarvoor nodig? Wie traden op als de belangrijkste financiers en in welke mate?

5.2 Financiering van restauraties

Tussen 2006 en 2014 hebben in ieder geval 215 molens een restauratiesubsidie toegekend gekregen uit de opvolgende rijksregelingen en de provinciale subsidieregelingen samen.²³ De totale toegekende subsidies kwamen neer op bijna € 27 miljoen: € 22,5 miljoen uit de opvolgende rijksregelingen (2006-2011), € 0,7 miljoen uit provinciale gelden en € 3,7 miljoen uit de provinciale regelingen (2012-2014). Net als voor onderhoud geldt ook hier: de werkelijke kosten liggen nog hoger, aangezien dit een percentage is van de vastgestelde subsidiabele kosten en het eigenarendeel er nog bij opgeteld moet worden. Hoeveel hoger, is bij gebrek aan voldoende gegevens niet te berekenen. Een voorzichtige schatting is dat het totaalbedrag aan molenrestauraties neerkomt op € 35 miljoen.

Aantal restauraties van molens per jaar tussen 2005-2014.

Restauratiesubsidies aan molens tussen 2007-2014.

Jaar	Aantal	Totaal subsidie toegekend	Gemiddeld per molen
2007	137	€ 16.396.967	€ 119.686
2008	8	€ 1.222.897	€ 152.862
2009	1	€ 24.294	€ 24.294
2010	1	€ 92.151	€ 92.151
2011	27	€ 4.743.871	€ 175.699
Eindtotaal	174	€ 22.480.180	€ 128.938

Jaar	Aantal	Totaal subsidie toegekend	Gemiddeld per molen
2012	8	€ 700.309	€ 87.539
2013	22	€ 1.847.553	€ 83.980
2014	11	€ 1.180.699	€ 107.336
Eindtotaal	41	€ 3.728.561	€ 92.952

²³ Gegevens op basis van gepubliceerde overzichten van toegekende subsidies Rrwr 2006/2007, Rrwr 2008, Rrwr 2010/2011 en van de provincies (2006-2014). Omdat de subsidies voor een deel van deze restauraties nog niet vastgesteld zijn, is uitgegaan van de toekenningen.

5.3 Restauraties 2005-2011: het rijk als financier

De Regeling Rijkssubsidiëring Wegwerken Restauratieachterstand (Rrwr) verving vanaf 2006 de voorgaande regeling uit 1997. In de oude regeling werd de subsidie aangevraagd door de gemeente of provincie, die daartoe een vierjarig restauratieplan voor de rijksmonumenten in haar werkgebied indiende. In de nieuwe regeling vormden molens en gemalen één categorie (D) waarvoor € 2,9 miljoen beschikbaar was. Er konden aanvragen voor restauraties tussen de € 300.000,- en € 500.000,- ingediend worden. Daarnaast was er een aparte categorie grote restauraties van € 1-3 miljoen. Eigenaren van molens konden daarbinnen 70% van de subsidiabele kosten vergoed krijgen, of 60% als zij in aanmerking kwamen voor fiscale aftrek. Voor molens bleek echter dat de meeste restauraties onder de ondergrens van € 300.000 uitkwamen, wat betreft de subsidiabele kosten. In de volgende regeling (Rrwr 2007) werd daartoe een aparte categorie opengesteld, waaruit molenrestauraties tussen de € 100.000,- en € 250.000,- gesubsidieerd konden worden, naast de categorie vanaf € 250.000,- en tot € 500.000,-. In de regeling Rrwr 2008 werd de toelating beperkt tot de eerste categorie.

In de Rrwr 2007 en 2008 besteedde de rijksoverheid de € 15 miljoen euro restauratiesubsidie, die minister Van der Hoeven bij de start van Het Jaar van de Molens in januari 2007 bekend maakte. In de regeling 2010-2011 werd € 700.000,- voor twee molenrestauraties toegekend en € 3 miljoen toegekend aan molenrestauraties van Aangewezen Organisaties voor Monumentenbehoud (de zogenoemde AOM's). In totaal komt dit neer op € 22,5 miljoen euro aan rijkssubsidie.

De opening van de regeling in 2006 zorgde, zoals gezien, voor een grote toename in het aantal restauraties (137). In de volgende jaren kwamen daar nog eens 37 molens bij. Een aantal molenrestauraties werd in deze periode hoofdzakelijk door een provincie gesubsidieerd.

5.4 Restauraties 2012-2014: de provincies als aanjagers

Vanaf 2012 zijn de restauratiegelden, en daarmee de regierol, overgegaan van het rijk naar de provincies. De idee hierachter is dat de provincies de subsidies meer gebiedsgericht kunnen inzetten: 'Provincies kunnen de restauratiebehoefte van de rijksmonumenten beter in een lokale en regionale context beoordelen en relaties leggen tussen de ontwikkelingen in het erfgoed en hun taken in de ruimtelijke ordening', schrijven Horst e.a. (2014, p. 6). De verwachting daarbij was dat de provincies de gelden zouden aanvullen met publieke en private geldstromen.

Het convenant tussen rijk en provincies loopt in ieder geval tot en met 2017. In 2014 voerde DSP Groep een tussentijdse evaluatie uit naar de resultaten van de nieuwe aanpak. Dat is zeer kort (2 jaar) na de instelling van de nieuwe regeling, en de auteurs concluderen dan ook dat nog niet alle ontwikkelingen al te overzien zijn. Wat is er wel te constateren, en wat zijn de gevolgen geweest voor de molens?

Niet iedere provincie was in 2012 gereed om de regeling al uit te voeren. In de provincies Overijssel, Groningen, Zuid-Holland en Zeeland ging de regeling pas in 2013 van start. Bij deze provincies was wel sprake van een overgangsregeling.

Het Ministerie van OC&W stort jaarlijks € 20 miljoen in het provinciefonds. Dit geld wordt volgens een door het Interprovinciaal Overleg (IPO) vastgestelde verdeelsleutel over de provincies verdeeld. Elke provincie krijgt € 100.000,- plus een vast bedrag (€ 370,82) per rijksmonument. Door deze verdeling verschilt de hoogte van de beschikbare restauratiegelden per provincie. Waar Drenthe € 494.185,- heeft voor restauraties, is dit in Noord-Holland bijna het tienvoudige met € 4,7 miljoen.²⁴ De onderzoekers constateren dat, op Zeeland na, de provincies inderdaad eigen middelen aan de gedecentraliseerde rijksmiddelen toevoegen. De verschillen onderling zijn echter groot: waar Gelderland voor maar liefst € 40 miljoen toevoegde in 2013

(weliswaar voor een periode van vier jaar), voegen bijvoorbeeld Groningen en Utrecht zeer beperkt middelen toe. Daarbij moet opgemerkt worden dat er in Gelderland in 2014-2015 geen nieuwe subsidies worden verstrekt.²⁵

Een andere manier om de gelden te 'vermeerderen' is om cofinanciering van de eigenaar in de voorwaarden op te nemen: de provincie vergoedt maar een bepaald maximumpercentage van de subsidiabele kosten. De eigenaar van het monument moet op zoek naar aanvullende middelen om de restauratie te bekostigen. Dit was in de voorgaande regeling ook al zo, maar het maximumpercentage lag toen echter landelijk vast (60 of 70%). Daarnaast kenden sommige provincies in de achterstandsregelingen ook provinciale restauratiesubsidies toe, waardoor het percentage subsidie kon stijgen tot bijvoorbeeld 95% in de provincie Zuid-Holland. Voor de subsidie die provincies nu toekennen staat het de provincies vrij een eigen maximum te bepalen. Dit brengt ons op de verschillen tussen de provinciale regelingen onderling.

Verschillen

Iedere provincie stelt zijn eigen criteria en voorwaarden vast op basis waarvan zij de beschikbare subsidiemiddelen verdeelt. Provincies zijn daarbij niet verplicht om de leidraad subsidiabele instandhoudingskosten van de Brim te volgen.²⁶ Daarnaast doen zij wel een beroep op de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bij het vaststellen van de subsidiabele kosten en ook voor het toezicht op de uitvoering van de restauratie. Per provincie kunnen de prioriteiten verschillen. In veel regelingen staat de eerder genoemde cofinanciering centraal. Dat is het aandeel van de eigenaar in de restauratiekosten minus de restauratiesubsidie. Des te hoger dit eigenarendeel, des te meer kans op subsidie bij de uiteindelijke toewijzing. Om met de percentages te beginnen, die liggen voor de meeste provincies lager dan in de voorgaande regeling. Alleen in Friesland is de maximum bijdrage (85%) hetzelfde gebleven. In de andere provincies moeten eigenaren 10 tot 40% meer dan voorheen aan middelen bijdragen. Andere elementen in de regelingen zijn toeristische waarde, bouwkundige staat, openbare toegankelijkheid, ligging en energiebesparende maatregelen. Verder

wordt in de meeste gevallen een onherroepelijke omgevingsvergunning (verleend door de gemeente) als eis gesteld. In Noord-Holland wordt daarnaast voorrang gegeven aan POM's bij de toekenning van restauratiesubsidies. Deze professionele organisaties krijgen in de praktijk door de toewijzingscriteria ook feitelijk een hogere subsidie dan andere eigenaren.

Deelname aan de regeling

In Drenthe komen molens alleen in aanmerking voor een bijdrage uit het restauratiefonds als dit gecombineerd wordt met herbesteding. Er is een regeling voor provinciale monumenten, maar daar behoren molens niet toe. Ook andere provincies koppelen restauratie aan herbesteding, zoals in Noord-Brabant, waar een hoger bedrag beschikbaar is voor monumenten die tegelijk met restauratie worden herbested. Utrecht geeft met een gesloten regeling voorrang aan de categorie monumenten die de grootste restauratiebehoefte heeft; op dit moment zijn dit de kastelen en historische buitenplaatsen. Een punt van aandacht bij een dergelijke gesloten regeling is dat molens pas weer als categorie in aanmerking komen voor een bijdrage als de onderhoudstoestand van het hele molenbestand aanmerkelijk verslechtert.

Hoeveel subsidie een eigenaar kan krijgen voor de restauratie verschilt per provincie. Het maximale subsidiebedrag loopt uiteen van € 200.000,- in Drenthe tot € 1 miljoen in Utrecht. In vier provincies wordt geen ondergrens gehanteerd, terwijl Zeeland de hoogste drempel opwerpt met € 145.000,-. De gevolgen van dit verschil in minimumbedragen is besproken in paragraaf 4.5 Groot onderhoud.

Hoeveel molenrestauraties zijn er nu sinds 2012 uitgevoerd?

Molenrestauraties 2012-2014.

Jaar	Aantal	Som van toegekende subsidie	Gemiddeld Subsidiebedrag
2012	8	€ 700.309	€ 87.539
2013	22	€ 1.847.553	€ 83.980
2014	11	€ 1.180.699	€ 107.336
Eindtotaal	41	€ 3.728.561	€ 92.952

²⁴ Horst e.a. (2014), p. 7.

²⁵ Horst e.a. (2014), pp. 11-14.

²⁶ Voor de bespreking van de regelingen is uitgegaan van de beschrijving in Horst e.a. (2014), Bijlage 1.

Zoals gezegd is het nog erg vroeg om conclusies aan de nieuwe uitvoering te verbinden, nu de regeling nog maar drie jaar in werking is. In ieder geval is er tot en met 2014 subsidie aan 41 molenrestauraties toegekend, voor een totaal aan subsidiabele kosten van € 3,7 miljoen. De gemiddelde subsidiabele kosten per restauratie liggen aanzienlijk lager dan in de voorgaande periode. Dit heeft enerzijds te maken met het op te brengen eigen aandeel dat veel groter is geworden en een duidelijke grens kent. Meer dan € 100.000,- kan een eigenaar in de regel niet zelf opbrengen, inclusief de bijdrage vanuit fondsen en dergelijke.

Anderzijds is het aantal 'crepeergevallen' onder molens – waar grote en dure restauraties voor nodig zijn van boven de € 500.000,- – aanmerkelijk kleiner geworden als gevolg van de Rrwr 2006-2011. Wat de restauratiebehoefte is anno 2015, wordt in paragraaf 5.6 besproken.

Evaluatie

In de evaluatie van de restauratieregelingen van de provincies (Horst e.a. 2014) wordt een overwegend positief oordeel gegeven: 17 van de 27 tussen rijk en provincies gemaakte afspraken zijn gehaald. Binnen de monumentensector heerst dan ook de verwachting dat de restauratieregeling, en daarmee de regierol, bij de provincies blijft. Het grote voordeel daarvan blijft dat rijksgeld gematcht wordt met provinciaal geld, waardoor het beschikbare restauratiebudget toeneemt.

In de uitvoering zitten wel de nodige bezwaren. Deze betreffen vooral het percentage cofinanciering, waarbij voor molens duidelijk een grens wordt bereikt bij restauraties van maximaal € 200.000,-. Verder is de rechtsongelijkheid tussen provincies een verkeerde zaak. En ten slotte is onduidelijk welke rol de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed moet spelen in dit proces en of daar in de toekomst voldoende mankracht voor is, gelet op de bezuinigingen die ook de dienst treffen. Het blijft voor eigenaren een complexe zaak: de gemeente is er voor de vergunning, de provincie voor het aanvragen van restauratiesubsidie en de rijksoverheid voor het vaststellen van hetgeen subsidiabel is en het toezicht houden op de uitvoering.

5.5 Fondsen

Aan het totaal van molenrestauraties (geschat op € 35 miljoen) werd, zoals gezien, door de overheid tussen 2006-2012 € 22,5 miljoen bijgedragen, ofwel 64%. Eigenaren dienden binnen de Rrwr zelf nog 30 tot 40% aan eigen middelen bij te dragen, ofwel € 15 miljoen. Waar haalden zij dit vandaan?

De andere grote financiers van restauraties zijn de lagere overheden, de provincies en gemeenten, en vooral de fondsen. Overige inkomsten, zoals van sponsors en donateurs vormen een kleiner maar onmisbaar deel in de dekking. Wat het relatieve aandeel van deze partners in de verschillende molenrestauraties is geweest, valt op dit moment niet te becijferen, bij gebrek aan voldoende gegevens. Stichting Jonge Arnoldus is mede ingesteld voor het herstel van molens met als werkgebied Friesland en Noord-Holland, en droeg tussen 2006-2014 € 1,4 miljoen bij aan restauraties. De BankGiroLoterij droeg in dezelfde periode € 3 miljoen bij en de Gravin van Bylandt Stichting € 220.300,-. Er zijn meer fondsen die hebben bijgedragen aan de restauratie van molens, zoals het Prins Bernard Cultuurfonds en het Bouwcultuurfonds Zuid-Nederland, en een aantal specifiek op molen gerichte fondsen, zoals het J.B. Scholtenfonds in Groningen.

5.6 De restauratiehorizon en toekomstige ontwikkelingen

Wat is nu de restauratieachterstand/werkvoorraad onder molens, en hoeveel geld is er nodig om die weg te werken? Uit verschillende bronnen blijkt dat de achterstand onder molens boven de beoogde 10% ligt, en eerder 16% moet zijn.²⁷ Dat betekent dat er onder de 1.200 molens nog 192 zijn die restauratie behoeven, terwijl de werkvoorraad eigenlijk 120 molens groot zou moeten zijn. Dit is echter een theoretische benadering. Er is aan molenadviseurs, consultants en medewerkers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gevraagd of ze uit hun eigen praktijk molens konden noemen die gerestaureerd moeten worden en voor welk bedrag. Dit leverde een aantal van 194 molens

op, met een gemiddeld restauratiebedrag van € 236.066,-.

Bij een restauratiecyclus van 30 jaar zouden er 4 molens uit de werkvoorraad per jaar instromen die gerestaureerd moeten worden om de werkvoorraad op 10% te houden. Bij 16% gaat het om 194 molens die gerestaureerd moeten worden. Het verschil is 74 boventallige molens. Stel nu dat we deze achterstand in zes jaar willen inhalen. Dan is de restauratiebehoefte per jaar 74/6 plus de normale 4, ofwel 16 molens per jaar. Bij een gemiddeld restauratiebedrag van € 236.066,- is er jaarlijks voor restauraties van molens ca. € 3,8 miljoen euro nodig. Er is de afgelopen drie jaar echter net iets meer dan één miljoen gemiddeld per jaar aan molenrestauraties uitgegeven.

Voor het berekenen van de totale restauratiebehoefte zijn meerdere methodes toe te passen:

1. Inventarisatie onder experts en eigenaren (enquête);

Inventarisatie.

Restauraties (194 molens)	€ 45.796.884	euro
Gegevens van	1.070	molens
Onbekend	130	molens
Totale achterstand	€ 51.320.828	euro, geëxtraheerd

2. De behoefte in 2012 (opgave onderhoudskosten Brim) minus de sinds 2012 geïnvesteerde subsidies:

Gemiddelde totale kosten, aangevraagd in 2012:

€ 97.854,06

$1.200 \times € 97.854,06 = € 117.424.872,-$ (€ 117 miljoen)

Restauratiebehoefte.

	Bedrag
Behoefte 2012	€ 117.424.872
Brim+eigenaar 2012-2014	€ 50.882.120
Restauraties 12-14 (toegekend)	€ 7.774.599
Restant behoefte	€ 58.768.153

De restauratiebehoefte van molens ligt tussen de € 51 en € 58 miljoen. Nu is het streven van de rijksoverheid een werkvoorraad van 10% aan te houden. Eerder is gesteld dat bij molens de achterstand momenteel 16% is. Om deze terug te brengen tot 10% moeten derhalve 74 molens gerestaureerd worden. Daarmee is een bedrag gemoeid van € 17,5 miljoen. Als we dat in zes jaar (de periode van

een Brim-cyclus) willen inhalen, vergt dat een jaarlijkse investering van € 2,9 miljoen. Bij een restauratiecyclus van 30 jaar komen daar dan nog 4 molenrestauraties bij, waarmee bijna een miljoen euro is gemoeid. In totaal is er derhalve jaarlijks bijna vier miljoen nodig om binnen zes jaar de restauratiebehoefte terug te brengen naar de door de rijksoverheid aangehouden 10%.

Wat zorgelijk is, is dat er momenteel minder restauraties dan verwacht worden uitgevoerd, namelijk gemiddeld 14 per jaar. Alleen in 2013 werd met 22 restauraties de 16% gehaald. Dit betekent dat er blijkbaar restauraties worden uitgesteld. Hierdoor verslechtert de toestand van die molens verder en zullen de restauraties uiteindelijk meer geld gaan kosten. Anderzijds zal een kleinere werkvoorraad leiden tot een inkrimping van de molenmakersbedrijven en restauratiespecialisten, een beweging die nu al zichtbaar is. Daarmee gaat enerzijds kennis van restauraties en het ambacht van molenmaker verloren, en anderzijds is er geen ruimte om nieuwe vakmensen op te leiden voor toekomstige restauraties.

Waarom ligt het aantal restauraties dat per jaar werkelijk uitgevoerd wordt lager dan verwacht? Kunnen eigenaren minder goed dan voorheen hun eigen bijdrage rond krijgen, mogelijk mede omdat die hoger is dan voorheen? Lopen zij in feite achter, doordat ze de restauraties op dezelfde manier proberen te financieren als in de voorgaande periode? Of weten eigenaren minder goed de weg te vinden naar de nieuwe regelingen? Dit behoeft nader onderzoek. Adviseurs die landelijk werken moeten nu niet één, maar elf(!) verschillende regelingen kennen en toepassen. Zij geven aan dat dit veel werk met zich meebrengt.

De restauratiecyclus is een golfbeweging: molens keren om de ca. 30 jaar terug in restauratie. Dat zou betekenen dat we nu molens terug moeten zien die in de jaren 1980 gerestaureerd zijn. Dat is echter niet het geval: de verklaring is mogelijk dat er toen grondig genoeg gerestaureerd is, zodat molens het langer uithouden. De molens die in de onderzochte periode aangepakt zijn, gaan we mogelijk vanaf 2036 terug zien.

²⁷ Vergelijking tussen cijfers uit de Erfgoedmonitor.nl (aantal molens in slechte tot matige staat: 14,8%), enquête onder eigenaren (22%) en inventarisatie onder experts (16%).

5.7 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

1. Er is veel gerealiseerd de afgelopen periode: 215 molens zijn gerestaureerd en staan er nu weer goed bij.
2. De restauratiewerkvoorraad is met 16% hoger dan de beoogde 10%, dat wil zeggen dat de werkvoorraad 194 molens telt in plaats van de beoogde 120.
3. De totale restauratieachterstand bij molens ligt tussen de € 51 en € 58 miljoen.
4. Boven de werkvoorraad van 10% bestaat een restauratieachterstand van € 18 miljoen. Indien dit in zes jaar wordt weggewerkt, vergt dit € 4 miljoen per jaar.
5. Het aantal molens dat vanaf 2012 werkelijk gerestaureerd wordt, is aanmerkelijk lager dan het gewenste aantal. Waar ligt dit aan? Goede staat, te weinig geld? Of kunnen eigenaren de weg minder goed vinden naar de nieuwe restauratieregelingen? De achterliggende oorzaken zijn op dit moment nog niet voldoende duidelijk.
6. Er bestaan nu grote verschillen tussen de provincies wat betreft de restauratieregelingen en beschikbare gelden. De verwachting is dat regeling voorlopig bij provincies blijft en dat de pot gedecentraliseerde rijks gelden (€ 20 miljoen) gelijk blijft.
7. Er heeft een verschuiving plaatsgevonden in de invulling van de eigen bijdrage. Eigenaren moeten 10-40 % meer bijdragen of aanvullende middelen vinden. Uit de enquête blijkt enerzijds dat zij verwachten dat de overheid (rijk en gemeente) toch in dit gat springt en anderzijds dat zij dit gaan dekken vanuit de exploitatie en door werving van gelden van sponsors/donateurs. Dit vraagt om een grotere inspanning en meer vindingrijkheid van eigenaren, en het denken in een financieringsmix.
8. De vrees is dat met name particuliere eigenaren buiten de boot gaan vallen. Alleen met inzet van consulenten is dit proces te beïnvloeden, zo leert de ervaring uit Noord-Brabant.

Aanbevelingen

1. De Hollandsche Molen doet er goed aan de vinger aan de pols te houden bij evaluatie en hernieuwing van de afspraken tussen rijk en provincies in 2017.
2. Het is zaak in gesprek te gaan met de provincies op het moment dat de regelingen aangepast (kunnen) worden, dat wil zeggen om de vier jaar bij het

opstellen van het cultureel plan.

3. Er is verder onderzoek nodig naar de provinciale restauratieregelingen en de reden waarom eigenaren beperkt hiervan gebruikmaken. Wat is het meest urgente probleem hierbij?
4. Eigenaren moeten op zoek gaan naar een nieuwe financieringsmix om hun eigen aandeel bij restauraties rond te krijgen. Ook hier geldt dat eigenaren veel van elkaar kunnen leren als het gaat om het vinden van nieuwe inkomstenbronnen. Maak deze kennis zichtbaar en beschikbaar.

Paaltjasker It Damshûs in Nijbeets.

6. Organisatie

6.1 Ontwikkelingen in de organisatie van het molenveld, 2005-2014

In 1923 ziet De Hollandsche Molen het licht. De vereniging wordt opgericht in een tijd dat veel molens hun functie verliezen en onttakeld of geheel gesloopt worden. De vele rompen en stompen zijn daar nog getuige van. Na de Tweede Wereldoorlog neemt de overheid meer en meer de fakkel van particuliere molenorganisaties, zoals de vereniging, over en worden molens als monument beschermd. Wanneer vanaf 1970 jonge enthousiaste molenliefhebbers zich het vak van molenaar eigen maken, krijgen honderden molens hun oorspronkelijke functie terug. Hiermee wordt de neergang van het molenbestand tot staan gebracht.

Dankzij duizenden vrijwilligers zijn wind- en watermolens vandaag de dag geregeld in bedrijf. Daarmee trekken ze de aandacht en neemt de belangstelling voor dit oer-Hollandse werktuig weer toe. Nu is Nederland weer een molenland bij uitstek. Met 1.200 complete wind- en watermolens in totaal kan Nederland ook molenland blijven.²⁸

De organisatie van het molenveld is op zich sterk vergeleken met andere sectoren binnen het erfgoed. Er zijn diverse landelijk werkende organisaties, waarbij De Hollandsche Molen als koepelorganisatie een spilfunctie vervult. Naast de vereniging zijn er categorale organisaties: voor vrijwillige molenaars (Het Gilde van Vrijwillige Molenaars), beroepsmolenaars (Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde) en molenmakers (Nederlandse Vereniging Van Molenmakers). Daarnaast zijn er enkele in molens gespecialiseerde, zelfstandige adviseurs die landelijk werken.

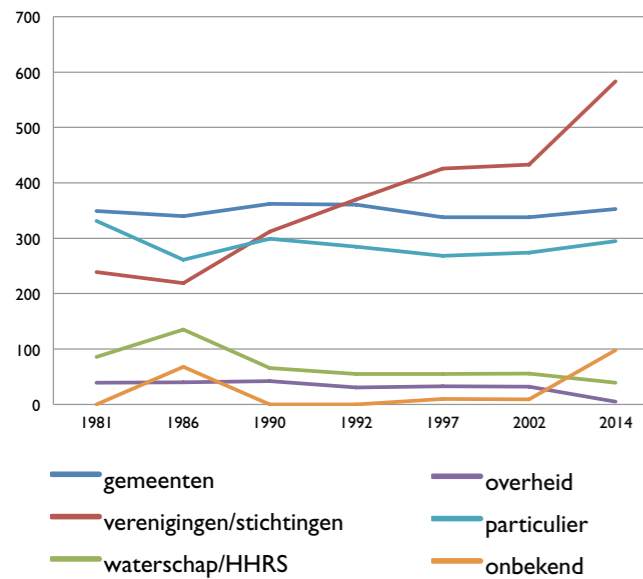
Op provinciaal niveau worden moleneigenaren ondersteund door verschillende provinciale erfgoedhuizen of door regionale of provinciale molenstichtingen. De dienstverlening van de erfgoedhuizen verschilt per provincie en maakt ook een ontwikkeling door. In Zuid-Holland en Groningen bijvoorbeeld, wordt vanuit het erfgoedhuis een platform voor eigenaren ondersteund.

Op gemeentelijk niveau heeft de moleneigenaar te maken met de ambtenaar die monumenten onder zich heeft. De gemeente is verantwoordelijk voor het verstrekken van vergunningen bij restauraties.

In de jaren zestig van de 20ste eeuw ontstond de functie van molenconsulent. Op rijksniveau en bij een aantal provincies kwamen technische deskundigen in dienst, die niet alleen eigenaren stimuleerden hun molen(s) in stand te houden, maar ze ook daadwerkelijk daarbij hielpen door het opstellen van restauratiebestekken, onderhoudsplannen en het toezicht houden op de uitvoering. In het begin van de 20ste eeuw liep het aantal molenconsulenten sterk terug. Bij het rijk lag de voornaamste reden in bezuinigingen op het ambtenarenbestand en provincies zagen het niet meer als hun primaire taak op deze wijze te ondersteunen. Het instandhoudingswerk werd overgelaten aan de markt en molenadviseurs – in de regel kleine bedrijven – gingen aan de slag met het maken van plannen voor en het begeleiden van restauraties en opstellen van onderhoudsplannen. Bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zijn momenteel twee molenspecialisten werkzaam, alsmede enkele bij een aantal provincies. In Noord-Brabant werd in 2012 juist een molenconsulent aangesteld. Verder inspecteert in de meeste provincies de Monumentenwacht, waarvan veel eigenaren lid zijn, regelmatig de molens.

Van oudsher is de organisatie van moleneigenaren sterk gericht op de provinciale schaal. Elke provincie kent zijn specifieke organisaties, waarbij het aanwezige molenbestand van grote invloed is. Provincies met veel poldermolens kennen in de regel grote molenstichtingen. Provincies met veel (dorps)korenmolens op hun beurt kenmerken zich door relatief meer particulier en gemeentelijk bezit. Een algemene trend is dat steeds meer molens sinds de tweede helft van de twintigste eeuw zijn overgegaan in het bezit van stichtingen en in mindere mate van verenigingen.

²⁸ Endedijk (2014), p. 8.

Ontwikkeling van het molenbezit tussen 1981 en 2014, op basis van de Molensurveys. Over de jaren heen werden steeds meer molens aan de surveys toegevoegd, desondanks geeft dit wel een beeld hoe het bezit zich ontwikkelde.

Grofweg is de organisatie van het molenbehoud in de provincies in drie groepen in te delen:

1. Provincies met één grote provinciaal werkende stichting, met daarnaast veel kleiner eigendom: Friesland en Utrecht;
2. Provincies met een aantal grote molenstichtingen, met daarnaast kleiner eigendom: Groningen, Noord-Holland en Zuid-Holland;
3. Provincies met vooral kleiner eigendom: Drenthe, Overijssel, Gelderland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg.

Ook in het molenveld staan de ontwikkelingen echter niet stil. De belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van organisatie zijn:

De rol van de overheid verandert:

1. Het Rijk blijft vooralsnog verantwoordelijk voor de ondersteuning van het onderhoud door de Brim, maar wijst geen restauratiesubsidies toe. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is wel betrokken bij het restauratieproces, omdat zij door provincies gevraagd wordt te adviseren bij de vaststelling van subsidiabele kosten en ook bij het toezicht op de uitvoering van restauraties. Het is echter de vraag hoe de bestaande capaciteit binnen de Rijksdienst zich verhoudt tot de vraag uit het molenveld. Verwerken van subsidieaanvragen, vaststelling van subsidiabele kosten

en toezicht bij restauraties vragen veel tijd, waardoor de ambities in de agenda van de nota Een toekomst voor molens onder druk komen te staan. Juist op gebieden als bouwhistorisch onderzoek, discussie over monumentale waarden, kleurenonderzoek, samenwerking met partners in het veld, etc. is de laatste tijd veel bereikt. De rol van de Rijksdienst als kennisinstituut moet dan ook voor molens blijven bestaan.

2. Provincies hebben sinds 2012 de regierol bij het verdelen van de restauratiesubsidies. Zij voegen eigen geld toe aan het rijksbudget. Deze gelden staan wel onder druk, evenals de organisatie ter ondersteuning van moleneigenaren en de specifieke molenkennis. Zuid-Holland heeft bijvoorbeeld de kerntaken op cultuur en erfgoed afgestoten; er is nu nog een van de oorspronkelijk drie molenadviseurs werkzaam als algemeen adviseur monumenten. Erfgoedhuis Zuid-Holland ondersteunt met een netwerk de eigenaren, maar niet op het gebied van instandhouding. In Drenthe ging het erfgoedhuis failliet en die taak wordt nu uitgevoerd door een bureau als steunpunt; in Limburg staat met de statenverkiezingen de subsidie aan het Huis van de Kunsten op de tocht.
3. Gemeenten hebben nog steeds een regierol als het om vergunningverlening gaat. Door fusies en bezuinigingen vindt versobering van deze taken plaats. Dit houdt in een aantal plaatsen kennisvermindering in, terwijl de gemeenten wel de vergunningaanvragen moeten toetsen voor restauraties. Ook de eigen budgetten voor instandhouding staan onder druk. Gemeenten die eigenaar van één of meer molens zijn, proberen deze steeds vaker af te stoten. Wel bieden toerisme en recreatie aanknopingspunten voor de versterking van de rol van gemeenten binnen het erfgoed.

Samengevat is er sprake van een terugtrekkende overheid en een niet in alle opzichten logische taak- en rolverdeling tussen rijk, provincie en gemeente, waarbij meer en meer aan het veld zelf wordt overgelaten.

4. De aandacht voor het omgaan met monumentale waarden van molens neemt toe. Dit vraagt meer energie van moleneigenaren en legt een zwaarder accent op de functie kennisinstituut van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
5. Professionalisering en kwaliteitszorg worden belangrijker. Met de Brim 2006 ontstond de mogelijkheid voor eigenaren met meer dan 20 molens om Aangewezen Organisatie voor

Monumentenbehoud te worden. Deze AOM's konden dan volstaan met één instandhoudingsplan en met toegewezen subsidies gaan schuiven in de uitvoeringsjaren. Aan deze AOM's kwam met de Brim 2013 echter weer een einde. Eigenaren konden wel gaan voor de status van Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud (POM), maar de eisen daarvoor zijn een stuk strenger. Vijf molenorganisaties waren AOM, de aanvraag van drie voor de POM-status werd afgewezen.

De discussie over professionalisering en kwaliteitszorg verengde zich vooralsnog tot het al dan niet verkrijgen van de POM-status. Maar breed binnen het molenveld wordt de urgentie gezien van een kwaliteitsimpuls in het omgaan met monumentale waarden en daarnaast investeren in met name 'goed opdrachtgeverschap'. Wat betreft de kwaliteitszorg stuurt de terugtrekkende overheid erop aan dat de markt zelf regulerend optreedt voor de borging van kwaliteit bij instandhouding. Dit heeft inmiddels geleid tot een stelsel van richtlijnen in het kader van Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg en de Gelderse Voet (een alternatieve aanpak in de provincie Gelderland). Bij molens hebben c.q. krijgen met name molenmakers, molenadviseurs en rietdekkers te maken met deze richtlijnen. Deze borging van instandhoudingskwaliteit vraagt de komende jaren ook van moleneigenaren meer tijd en aandacht.

6. De vele restauraties tussen 2006-2011 hebben gezorgd voor een groei onder molenmakersbedrijven en adviesbureaus. Nu de restauraties afnemen is een krimp in de markt meer te zien. Kennis, ervaring en opleiding staan daardoor onder druk. De molenmakerij is op zoek naar een nieuw evenwicht, waarbij waarschijnlijk onderhoud en werk bij andere monumenten van meer belang worden.
7. Het overgaan van molens in eigendom van particulieren en overheden naar stichtingen en verenigingen is een doorgaand proces. Nieuw daarbij is de verzelfstandiging van bezit van de overheid en een grotere rol voor landschapsorganisaties. Bij provinciale landschappen, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer is duidelijk sprake van meer aandacht voor 'rood', de gebouwen, naast het 'groen'. Dit biedt voor molens kansen, maar het is daarnaast ook van groot belang dat binnen de natuurorganisaties de noodzakelijke molenkennis wordt vergroot.

Dit overzicht is beperkt tot de belangrijkste ontwikkelingen. Bij de uitwerking en uitvoering van het

project Molentoeekomst verdient de organisatie van het molenveld een nadere verdieping en uitbreiding.

6.2 Sterkten en zwakten molenveld

Op basis van de hierboven beschreven ontwikkelingen, kansen en gevaren kan een profiel geschetst worden van de toekomstige moleneigenaar:

Profiel

De toekomstbestendige moleneigenaar moet steeds meer weten en kunnen. Hij/zij moet zelf kennis vinden omdat enerzijds de regelingen voor restauratie vaker zullen wijzigen en anderzijds de ondersteuning vanuit de overheid versobert. Hij moet actief op zoek gaan naar een nieuwe financieringsmix. Dit vraagt om vaardigheden op het gebied van fondsenwerving en pr/communicatie. Hij moet tijdig bij de gemeente, of in het geval van grotere stichtingen, bij de provincie aan tafel gaan om het budget voor zijn molen(s) veilig te stellen (belangenbehartiging op lokaal/regionaal niveau). En hij moet als goed opdrachtgever weten hoe hij het proces van instandhouding van zijn molen(s) moet inrichten en de kwaliteit moet borgen. Samenwerking met anderen en het (tijdig) inschakelen van de juiste (professionele) deskundigen is daarbij essentieel.

De vraag is of alle eigenaren aan dit veranderende profiel kunnen voldoen. Is het huidige molenveld genoeg op de toekomst voorbereid?

In de enquête werd aan eigenaren gevraagd hun eigen sterkten en zwaktes (of uitdagingen, zoals een van de invullers ze noemde) te benoemen. Daaruit ontstaat het volgende beeld:²⁹

Eigenaar	Sterkten	Zwakten
Overheid (gemeente, provincie)	<ul style="list-style-type: none"> Beheer 	<ul style="list-style-type: none"> Weinig kennis van molens, dat moet worden ingehuurd
	<ul style="list-style-type: none"> Financieel betrouwbaar door ruim budget en tijdige subsidieverwerving Denkt in meerjarenplanning Goed contact met molenaar Oog voor toerisme 	<ul style="list-style-type: none"> Financiën Te weinig mogelijkheden om subsidie te verwerven Werven vrijwillige molenaars Tijdgebrek Politieke afhankelijkheid
Stichting/vereniging	<ul style="list-style-type: none"> Lokaal draagvlak creëren Vrijwilligers werven Activiteiten organiseren Netwerk onderhouden Aanboren van andere fondsen zoals sponsors, donateurs, activiteiten Organiseren Continuïteit Samenwerken. Binnen en buiten de stichting-vereniging 	<ul style="list-style-type: none"> Werven van nieuwe vrijwilligers (bestuursleden, molenaar, andere vrijwilligers) Financiën Vinden/behouden nieuwe donateurs/sponsors Soms gebrek bouwkundige kennis Steun verwerven lokale overheid
Particulieren - privépersonen	<ul style="list-style-type: none"> Betrokken, vaak familie-eigendom Besluitvaardig Zelfredzaam Kennis historie molen 	<ul style="list-style-type: none"> Financiële middelen buiten de Brim verwerven Kennis regelgeving Kennis leveranciers Verkoop of afsplitsing molen Kennis over onderhoud Regelgeving
Particulieren- bedrijven	<ul style="list-style-type: none"> Zelfstandig, onafhankelijk Kan kleine reparaties zelf uitvoeren besluitvaardig BTW teruggave in geval van BV Grotere organisatie biedt meer mogelijkheden 	<ul style="list-style-type: none"> Regelgeving Tijdgebrek Kennis Molen zonder monumentale status in bezit Gebrek aan molenaars

De verschillende typen eigenaren geven aan in verschillende aspecten sterk te zijn. Waar gemeenten zichzelf zien als een goed georganiseerde en financieel betrouwbare eigenaar met goed contact met de molenaar, zeggen stichtingen weer beter te zijn in het creëren van lokaal draagvlak, lokale fondsenwerving en het werven van vrijwilligers. Particuliere eigenaren hebben over het algemeen een grote historische en technische kennis van hun molen en bij bedrijven als eigenaar kan de molen profiteren van de bedrijfsvoering. Kortom, de verschillende eigenaren voldoen elk aan meerdere, maar niet aan alle punten van het toekomstprofiel. Het is dus zeker niet zo dat het vormen van stichtingen of verenigingen in alle gevallen de beste oplossing is. Maatwerk is bij eigendom dan ook nog steeds het sleutelwoord. Financiën, een gebrek aan kennis (het gebied waarop verschilt per type eigenaar) en het werven van nieuwe vrijwilligers en nieuwe fondsen worden door alle eigenaren als de belangrijkste knelpunten genoemd.

6.3 De toekomst

In de voorgaande paragrafen is een beeld geschetst van de ontwikkelingen binnen het molenveld, de gevaren en kansen en de 'vaardigheden' die moleneigenaren nodig hebben om de toekomst tegemoet te gaan. Het ligt niet in de opdracht om een ideaal toekomstbeeld te schetsen voor het molenveld, of aan te geven op welke wijze dit zich zou moeten ontwikkelen: het is nu aan het molenveld zelf om dit te doen.

Het is van groot belang dat het molenveld in discussie gaat over noodzakelijke en gewenste veranderingen en aanpassingen in de eigen organisatie van het molenveld. De Hollandsche Molen wil daarvoor niet een panklare blauwdruk neerleggen, maar juist in gesprek met het veld deze aanpassingen bespreken en waar noodzakelijk door (laten) voeren. Daarbij wil de vereniging wel een richting aangeven; hierover vond op 14 januari 2015 een brainstormbijeenkomst plaats van de projectgroep Molentoeekomst met het bestuur van de vereniging.

²⁹ Hier is een verschil te zien tussen poldermolens en andere molens. Molens in een buitengebied zijn minder zichtbaar en eigenaren hebben daardoor meer moeite om sponsors/donateurs te vinden of bezoekers te trekken.

Het molenveld is, zoals gezegd, vooral op provinciaal niveau gericht qua organisatie. Dat zal ook zo blijven de komende jaren. De provinciale schaal is overzichtelijk als het gaat om inzicht en overzicht. Bovendien zullen de provincies naar alle waarschijnlijkheid de restauratiesubsidies blijven verdelen.

De grote lijn voor de komende jaren is dat het monumentenveld zelf meer verantwoordelijkheid krijgt. De spilfunctie komt veel meer bij eigenaren en molenaars te liggen, terwijl overheden eerder partners en adviseurs worden dan beleidsbepalers en -beslissers. De regierol verschuift duidelijk van de overheid naar het particulier initiatief. In dit proces zijn professionalisering en kwaliteitszorg van groot belang.

Professionalisering

Wat betreft professionalisering zijn bundeling van kennis en ervaring, uitwisseling en kennisbevordering de sleutelbegrippen. Niet elke moleneigenaar bijvoorbeeld hoeft permanent kennis in huis te hebben over het restaureren van molens. Deze kennis kan betrokken worden van het betreffende kenniscentrum in de provincie (in het kader van goed opdrachtgeverschap), waarbij molenadviseurs voor planvorming en uitvoering kunnen zorgen. Het is daartoe essentieel dat het ingezette proces van verbetering van grote molenorganisaties met bijbehorende taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden voortgaat. In de eerste plaats gaat het dan om de vijf stichtingen die voorheen AOM waren en mogelijk de POM-status kunnen verwerven in de toekomst.³⁰ Voor alle betreffende organisaties geldt dat zonder POM-status zij vanaf 2019 niet meer kunnen volstaan met één instandhoudingsplan en ook niet kunnen schuiven met subsidies. Ook in Groningen, Noord-Holland en Zuid-Holland, provincies met een aantal grote molenstichtingen, kan door samenwerking en uitwisseling van kennis en kunde de kwaliteit van de instandhouding op een hoger plan gebracht worden. Andere, kleinere eigenaren kunnen van die kennis dan profiteren. In Friesland en Utrecht is het zaak dat de daar werkzame grote molenstichting kleinere eigenaren kan helpen bij instandhoudingsvraagstukken. In de provincies waar geen sprake is van grote, bestaande

³⁰ Dit zijn Stichting De Fryske Mole, Stichting De Utrechtse Molens, Rijnlandse Molenstichting, SIMAV en Werelderfgoed Kinderdijk.

molenorganisaties kan de professionalisering vooral georganiseerd worden rond provinciale consulents (in dienst van een provincie, erfgoedhuis of molenstichting) óf bij de provinciale landschappen of andere natuurorganisaties.

Hier wordt overigens nog een denkrichting voor een veranderend organisatie-model geschetst, dat besproken moet worden met het molenveld en op basis van dan te trekken conclusies vorm zal moeten krijgen.

Kwaliteitszorg

Op het gebied van kwaliteitszorg is het de komende jaren van belang het systeem van met name ERM-richtlijnen (Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg) dat nu ontwikkeld is voor molens, op een adequate wijze te implementeren. Daarbij is het van groot belang dat kwaliteitszorg echt iets toevoegt aan het omgaan met monumentale waarden en goed opdrachtgeverschap en niet onttaardt in een bureaucratisch geheel. Dit vergt een nauwe afstemming tussen eigenaren, consulents, adviseurs, molenmakers, enz. En het vergt een grotere inbreng van eigenaren; kwaliteitszorg is geen zaak van marktpartijen zoals adviseurs en aannemers alleen.

6.4 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies:

1. De organisatie van het molenveld is een van de sterkste binnen de erfgoedsector, hetgeen onder meer blijkt uit de hoge participatie van molens in de Brim-regeling. De bestaande structuur is op zich sterk genoeg om toekomstbestendig te zijn. Binnen de sector moeten wel aanpassingen plaatsvinden om de ontwikkelingen het hoofd te bieden. Deze dienen in nauw overleg en in samenwerking met de verschillende actoren stapsgewijs ingevoerd te worden. Maatwerk is daarbij van groot belang.
2. De organisatie van het molenveld gaat uit van de provinciale schaal.
3. Professionalisering en kwaliteitszorg zijn sleutelbegrippen, evenals bundeling en verspreiding van kennis en ervaring.
4. Voor alle eigenaren liggen uitdagingen op het gebied

7. Samenvattingen deelonderwerpen

7.1 Monumentale waarden

Molens zijn historische werktuigen, zo definieert De Hollandsche Molen het Nederlandse monument bij uitstek in haar Visiedocument uit 2009. Over de uitgangspunten voor het molenbehoud werd vanaf 2007 een intensieve en principiële discussie gevoerd. Nu het stof wat is neergedaald, is het tijd om naar de praktijk te kijken. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), TIMS Nederland en Vlaanderen (organisatie van Nederlandstalige molinologen), Het Gilde van Vrijwillige Molenaars en De Hollandsche Molen pakten het afgelopen jaar in een goede samenwerking deze handschoen op.

De praktijk van het omgaan met monumentale waarden blijkt een stuk weerbarstiger te zijn. De RCE liet op de Themadag Restauratiepraktijk Molens in oktober 2014 in Amersfoort zien hoe in voorkomende gevallen nu eigenaren en gemeenten worden geadviseerd. En dan is er geen sprake van in beton gegoten principes, maar is bijvoorbeeld completering van een molen niet bij voorbaat onmogelijk. De rijksdienst is van plan in de toekomst vaker belanghebbenden te informeren over de keuzes die men maakt en daar discussie over te voeren. Zij heeft de regie bij de discussies over de monumentale waarden. Opvallend op de themadag was de positieve wijze waarop mensen uit het veld met monumentale waarden willen omgaan. Er is duidelijk een draagvlak voor dit onderwerp, sterker nog, de kracht van het molenveld op dit punt is groot en kan meer gebruikt worden. Hier ligt een belangrijke rol voor het Gilde als het gaat om het informeren en betrekken van molenaars bij de discussie. TIMS Nederland en Vlaanderen blijft tijdens haar bijeenkomsten periodiek aandacht besteden aan de inhoudelijke aspecten van dit onderwerp.

Professionalisering

In 2014 en 2015 is veel gesproken over de professionalisering van het erfgoed. Spitste de discussie zich daarbij vooral toe op het al dan niet erkennen van een professionele organisatie, de achterliggende vraag hoe we beter en professioneler met monumentale waarden omgaan, bleef gelukkig steeds in beeld. De Hollandsche Molen stelde daarbij de vraag of de kennis

van de monumentale waarden van de eigen molens wel voldoende aanwezig is bij eigenaren en molenaars. Kennis die nodig is om verantwoorde beslissingen te nemen over het omgaan met die monumentale waarden, kennis die nodig is voor goed opdrachtgeverschap. Dit ondanks de vele molenboeken, databases, allemolens.nl, het werk van de Stichting Molendocumentatie, TIMS Nederland en Vlaanderen, de molenaarsopleiding, etc. Bij de fatale brand van molen Windlust in Burum bleek die kennis heel verspreid te zijn en voor een deel – met name als het ging om roerende zaken – fragmentarisch. Vanuit de vereniging is de vraag gesteld of molens niet veel systematischer moeten worden geïnventariseerd. En dan vooral in en om de molen zelf, zodat de bewustwording van specifieke waarden in de molens in het veld toeneemt. 'Ken je molen!', kreeg deze benadering vooralsnog als werktitel. Er wordt nu eerst onderzocht of die noodzaak er daadwerkelijk is en of deze ook door het veld gedragen wordt. Mogelijk wordt er dan eerst een pilot opgezet, met input van de opgebouwde kennis en ervaring onder musea bij het beschrijven van collecties.

Rol van De Hollandsche Molen

Centraal in het vervolg bij het onderwerp omgaan met monumentale waarden moet de aanpak van onderop staan. Het onderwerp leeft in het veld en is niet beperkt tot deskundigen. Molenaars en eigenaren benoemen zelf ook onderwerpen die aangepakt moeten worden, bv. bouwhistorisch onderzoek en onderzoek naar assen en stalen roeden. Ze willen zelf aan de slag, maar hebben daarvoor wel handvatten nodig. Hun betrokkenheid is in ieder geval een belangrijke voorwaarde voor het daadwerkelijk realiseren van de noodzakelijke kwaliteitsslag. De Hollandsche Molen kan daar een belangrijke voortrekkersrol bij vervullen.

van goed opdrachtgeverschap, het werven van (nieuwe) fondsen voor instandhouding, het werven van vrijwilligers en het verwerven van kennis.

5. De ondersteuning vanuit de overheid versobert. De gevolgen van de financiële crisis en de daarmee gepaard gaande bezuinigingen werken nog steeds door, dat zich uit in bezuinigingen op bijvoorbeeld provinciale en gemeentelijke subsidies en op de erfgoedhuizen.
6. Moleneigenaren hebben behoefte aan ondersteuning bij belangenbehartiging richting de verschillende overheden.

Aanbevelingen:

1. Een eerste vervolgstap kan zijn om te peilen hoe de urgentie van veranderingen wordt ervaren in het veld.
2. De Hollandsche Molen kan het voortouw nemen om samen met het molenveld en de ondersteunende instellingen de organisatie van het molenveld ter discussie te stellen.
3. Het is essentieel dat het molenveld bij een verandering in de organisatie zich niet alleen of zelfs primair richt op de overheid, aangezien die de taken versobert. Juist de relatie met nieuwe, externe groepen is nu van groot belang. Bij instandhouding gaat het dan vooral om landschapsorganisaties.
4. Veranderingsprocessen moeten niet primair gericht zijn op de sterke partijen - dat zijn met name toch de grotere molenorganisaties. Ook kleine eigenaren moeten meegenomen worden in dit proces en verdienen bijzondere aandacht.
5. Op provinciaal niveau is belangenbehartiging urgent omdat de provincies aan het begin staan van een nieuwe cultuurperiode waarin de gelden opnieuw verdeeld worden.
6. Ook op lokaal niveau blijft belangenbehartiging nodig richting gemeenten. Eigenaren geven aan behoefte te hebben aan ondersteuning bij bijvoorbeeld de fusie van gemeenten.
7. Zoek de samenwerking op met nieuwe partners zoals landschapsorganisaties. Juist de relatie met nieuwe, externe groepen is nu van groot belang.
8. In het veld gebeuren vele goede dingen op het gebied van deze nieuwe uitdagingen en die moeten zichtbaar gemaakt worden. Er kan nog beter in kaart gebracht worden waar kennis zit en hoe deze is te ontsluiten.
9. Moleneigenaren hebben behoefte aan ondersteuning bij belangenbehartiging richting de verschillende overheden. Op het gebied van belangenbehartiging blijft een taak voor De Hollandsche Molen weggelegd.

Aan de andere kant vragen de hierboven geschetste ontwikkelingen mogelijk aanpassingen in de taken, werkzaamheden en verantwoordelijkheden van de vereniging. Ook dit moet in nauw overleg met het veld bekeken, ontwikkeld en besloten worden.

Molenaar Jan Spruit op molen De Roos in Delft.

7.2 Her- en nevenbestemmingen

Herbestemming is de laatste jaren een veel aangehaald middel om monumenten in stand te houden. In het kader van Molentoeekomst is onderzocht wat de mogelijkheden en onmogelijkheden van herbestemming bij molens zijn. Vrij snel na aanvang van dit onderzoek is geconstateerd dat herbestemmen van molens moeilijk, maar ook niet gewenst is. De meeste molens zijn, in tegenstelling tot andere monumenten, nog altijd in gebruik als werktuig. De oude functie is niet verloren en in veel gevallen is bij de laatste restauratie de molen juist ook weer maalvaardig gemaakt. De molen een nieuwe, andere bestemming geven gaat dan ook in tegen juist de reden waarom we molens als historische werktuigen behouden. Nevenbestemming, een functie aan de bestaande hoofdfunctie van werktuig toevoegen, is daarentegen wel vaker mogelijk. Van oudsher is de primaire functie van de molen het malen. Op dit moment is het merendeel van de molens nog steeds uitsluitend bestemd als werktuig. Als er al een nevenbestemming is, is er wel sprake van een grote verscheidenheid: kantoorruimte, B&B, trouwlocatie, zaalverhuur, horeca, woning, winkel en tentoonstellingsruimte zijn de meest voorkomende voorbeelden. Onder het molenveld is wel een sterke voorkeur voor 'moleneigen' functies, zoals een winkel, bewoning door een molenaar of bijvoorbeeld een bakkerij. Zowel gebruikers/huurders als bezoekers geven aan dat het unieke karakter van de molen als gebouw het meest aantrekt. Dit mag door de nieuwe bestemming dan ook niet teveel geweld worden aangedaan.

Elke nevenbestemming vraagt om een afweging tussen de voor- en nadelen. Bij een aantal molens die nevenbestemd zijn is bijvoorbeeld de maalvaardigheid beperkt doordat het malen overlast of gevaar oplevert voor de huurders. Het is aan de eigenaar om te bepalen of hij dit op vindt wegen tegen de vergroting van draagvlak en inkomsten. De nevenfunctie op zich bepaalt niet het succes van de nevenbestemming, daarvoor spelen te veel andere factoren een rol. Bijvoorbeeld de aanwezigheid van vergelijkbare functies in de omgeving en de vraag die ernaar bestaat. Daarnaast beperken 'moleneigen' factoren als de beperkte ruimte en soms afgelegen ligging (bij bijvoorbeeld poldermolens) de mogelijkheden.

De meest succesvolle nevenbestemmingen hebben als factoren gemeen: veel beschikbare ruimte, liefst buiten de molen; een enthousiast persoon die de drijvende kracht is;

uitbesteding van de nevenbestemming aan derden; goede afspraken/contracten met molenaars/vrijwilligers, huurders en onderhuurders. Deze criteria kunnen zowel kansen als gevaren worden. Dat de poldermolen landelijk gelegen is, maakt hem geschikt als vakantiewoning, maar een molenwinkel heeft hier weinig aanloop. Nevenbestemming blijft daarom maatwerk. Er vallen daarmee moeilijk algemene uitspraken te doen over welke functie het meest passend is voor een molen. Op basis van de beschikbare ruimte zouden nog wel meer molens in aanmerking kunnen komen voor nevenbestemming. Financieel gezien levert herbestemming op de korte termijn weinig op: er moet eerst een investering terugverdiend worden. Het is interessant om te zien hoe het met de molens, die nu nevenbestemd worden, gaat over een jaar of tien tot twintig. Een mogelijkheid tot beperking van de kosten is om de nevenbestemming uit te besteden aan een derde partij die de kosten en zo het risico draagt.

Rol van De Hollandsche Molen

Eigenaren die aan de slag willen met nevenbestemming van hun molen hebben behoefte aan voorbeelden: hoe doen anderen dit? De Hollandsche Molen kan de taak op zich nemen om succesvoorbeelden beschikbaar te maken, evenals informatie over financieringsmogelijkheden en wetgeving.

Molen Nooit Gedacht in Afferden.

7.3 Molenbiotoop

De molenbiotoop is belangrijk voor een duurzame instandhouding van een molen. Een molen die goed in het zicht ligt en als werktuig kan functioneren, vertelt het beste het verhaal van zijn ontstaansgeschiedenis, ontwikkeling en inrichting. Bovendien is het gemakkelijker om hiervoor actieve vrijwilligers te werven, waarmee regelmatig toezicht en onderhoud gewaarborgd zijn. Dit leidt tot een verlengde restauratiecyclus, hetgeen geld besparend is en qua bouwmasse tot een origineler bouwwerk leidt. Ook zal een molen die wordt opengesteld voor publiek en waar activiteiten worden ontplooid, op een breder draagvlak kunnen rekenen. Vroeger werd het belang van een goede molenbiotoop verankerd in enkele historische rechten. Alleen voor watermolens zijn deze in sommige gevallen nog aantoonbaar van kracht. Voor windmolens is men momenteel vooral aangewezen op de wet- en regelgeving binnen de ruimtelijke ordening. Het opnemen van de molenbiotoop in het bestemmingsplan of een provinciale verordening geeft de zekerheid dat het belang ervan wordt meegenomen bij de besluitvorming over de inrichting van de ruimte. Het is nuttig om hiernaar te streven. Echter het biedt geen garanties voor de instandhouding van de molenbiotoop zelf. Dat deze er komen door het instellen van strengere wetgeving, lijkt in het huidige politieke klimaat niet haalbaar. Het betekent dat de primaire verantwoordelijkheid voor de molenbiotoop bij de eigenaar ligt en dat deze ondersteuning mag verwachten van de molenaar, betrokken vrijwilligers en in sommige gevallen van de overheid en omwonenden.

Complex

De ruimtelijke ordening is een complex werkveld waar niet iedere moleneigenaar of andere molenvoorvechter zijn weg vindt. Daardoor wordt er regelmatig te weinig gebruik gemaakt van de kansen voor een goede oplossing. Dit heeft deels te maken met de onbekendheid met de materie en deels met het geduld en de volharding die nodig zijn om resultaten te boeken. Ook de 'verschillende talen' die worden gesproken door de belanghebbenden die actief zijn in en zeggenschap hebben over de inrichting van de molenbiotoop spelen hierbij een rol. Daarom zijn samenwerking met gelijkgestemde partijen en het beter delen en ontsluiten van de kennis op dit gebied belangrijk.

De praktijk leert dat het een illusie is de achteruitgang van de molenbiotoop over de volle breedte een halt toe te kunnen roepen. Daarvoor is de druk op de ruimte en alle, met name financiële, belangen die hiermee gemoeid zijn, simpelweg te groot. Dat wil niet zeggen dat de biotoop niet meer te redden is. Zeker op individueel vlak is veel te bereiken. Het is daarbij verstandig om aandacht te vragen voor de landschappelijke inpassing, te komen met alternatieven en vooraf voor draagvlak te zorgen voor het beoogde resultaat. Een weloverwogen en realistische opstelling zal waarschijnlijk niet tot de ideale inrichting voor de molen leiden, maar doet de kans op concrete resultaten toenemen. Toch blijft succes zeer afhankelijk van de situatie; het is en blijft maatwerk. Op het gebied van de watermolenbiotoop ligt momenteel de belangrijkste uitdaging voor de toekomst. Een rigoureuze aanpak in het kader van de Europese Kaderrichtlijn Water bedreigt het functioneren van talloze watermolens in binnen- en buitenland. De strijd voor een goede molenbiotoop gaat dus door en zal ook in de toekomst om een actieve houding van het molenveld vragen.

Rol van De Hollandsche Molen

De Hollandsche Molen zal in de toekomst het molenveld op het gebied van de molenbiotoop onverminderd blijven ondersteunen door middel van advisering en belangenbehartiging.

In 2014 werden enkele bomen gekapt bij molen Hazewind in Gieten.

7.4 Draagvlak en fondsenwerving

Draagvlak voor molens is essentieel voor het molenbehoud. Het laat vooral zien dat de samenleving molens belangrijk vindt. Daarnaast is het de basis voor particuliere fondsenwerving. Steeds meer moleneigenaren verwachten in de toekomst hun kosten te moeten dekken met geld van sponsors, leden of donateurs, exploitatie, winkel of andere activiteiten. Draagvlak is verder ook van groot belang voor de belangenbehartiging voor molens. In het molenveld worden veel activiteiten ontwikkeld om publiek naar de molen te krijgen. Zo worden er rondleidingen gegeven en broodbakmiddagen of midwintermalen georganiseerd. Uitgangspunten hierbij zijn onder meer de molen zo toegankelijk mogelijk te maken en jong en oud actief mee te laten doen aan de georganiseerde activiteiten.

De stap van draagvlakverbreding naar werving wordt in veel gevallen niet gezet. Dat is op zichzelf niet vreemd want op het gebied van draagvlak en fondsenwerving bestaan er momenteel eigenlijk geen grote ambities.

Opbouwen relatie

Dit zou moeten veranderen want om de bekendheid van de molen en zijn activiteiten te vergroten, en daarmee het draagvlak, moeten de pr en communicatie worden verbeterd. Het is van belang dat molenorganisaties een relatie opbouwen met bezoekers. Een voorwaarde hiervoor is het verkrijgen van het (e-mail)adres van deze molenliefhebbers. De database van deze contactgegevens die hiermee wordt opgebouwd is essentieel.

Daarnaast moeten de (potentiële) inkomstenbronnen worden verbreed. Zo zou er meer moeten worden

gekeken naar het bedrijfsleven. In het algemeen dienen molenorganisaties meer 'ondernemerschap' te tonen. De basis hiervoor is dat zij simpelweg om steun moeten durven vragen.

Heldere boodschap

Voor een succesvol beleid bij draagvlak en fondsenwerving dienen eigenaren te zorgen voor een heldere boodschap en een goede positionering van de molen. Daarnaast dienen zij goed met de molenvrijwilligers om te gaan. Zij zijn immers de belangrijkste ambassadeurs. Verder is het aan te bevelen, waar mogelijk, samenwerking te zoeken met andere (erf)goedorganisaties om bepaalde doelen te bereiken. Tot slot is het beter om zich uitsluitend op de versterking van het lokale draagvlak te richten. Actief zijn en rekening houden met de behoefte(n) van de doelgroep vormen belangrijke uitgangspunten bij de uitvoering van het beleid.

Rol van De Hollandsche Molen

Het molenveld ziet een meerwaarde voor De Hollandsche Molen op het gebied van draagvlak en fondsenwerving. Er is echter een zeker spanningsveld tussen de lokale, regionale en landelijke belangen. Dit vereist een goede communicatie over elkaars doelen en activiteiten. Ook is het van belang dat alle organisaties naar mogelijkheden zoeken om elkaar te versterken.

Zo kan De Hollandsche Molen lokale molenorganisaties bijvoorbeeld een platform geven voor het uitwisselen van ideeën, cursussen aanbieden en voorlichting geven bij bijeenkomsten in het land.

Onder grote belangstelling werd in juni 2008 de kap op de Kilsdonkse Molen in Beugt gehesen.

7.5 Vrijwilligers

De bescherming van molens kan alleen bestaan met de inzet van duizenden vrijwilligers die zich wekelijks in het hele land inzetten voor hun molen, want molens zijn levende monumenten. Stilstand leidt tot verval en de belevingswaarde van een draaiende molen is veel hoger dan die van een stilstaande molen. Om het vrijwilligersbestand op peil te houden moeten per jaar zo'n 500 nieuwe vrijwilligers worden geworven. Dat is geen geringe opgave.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat het aantal Nederlanders dat vrijwilligerswerk doet gelijk blijft of een dalende lijn heeft. Zeker is dat vrijwilligers steeds minder uren per week besteden aan hun vrijwilligerstaak. Dit heeft gevolgen voor het aantal potentiële molenvrijwilligers. Gelukkig lijkt er wel een grote groep te zijn die interesse heeft. Eén op de tien Nederlanders die vrijwilligerswerk willen doen, overweegt actief te worden op een monumentale molen of bij een molenorganisatie. De rol van vrijwilligers maakt een duidelijke ontwikkeling door. Op alle vlakken wordt een grotere deskundigheid en kwaliteit vereist. De molenaar wordt steeds meer ook gastheer/gastvrouw, daarin bijgestaan door molengidsen en vrijwilligers die zich met educatie of de winkel bezighouden. Bestuurders krijgen te maken met steeds complexere regelgeving en staan voor een financiële uitdaging vanwege de teruglopende subsidies. Daarbij is in de gehele samenleving een trend waarneembaar dat vrijwilligers zich steeds vaker voor korte projecten willen inzetten en zich niet tientallen jaren aan één doel willen verbinden. Vrijwilligerswerk moet ook leuk blijven. Een opeenstapeling van eisen, verwachtingen en verplichtingen jaagt mensen weg.

Motivatie

Om de motivatie van de vrijwilligers op niveau te houden is het tonen van waardering erg belangrijk. Hier is lang niet bij iedere molenorganisatie aandacht voor. Het bewustzijn hieromtrent moet worden vergroot. Om te zorgen voor voldoende vrijwilligers op de molen is een goede werving van essentieel belang. De Hollandsche Molen vindt dat de huidige wijze van werving stukken beter kan. De kanalen om vrijwilligers te werven moeten toegankelijker en zichtbaarder worden, waardoor vacatures voor molenvrijwilligers eenvoudiger te vinden zullen zijn.

De trend is dat vrijwilligerstaken zwaarder worden en mensen minder tijd besteden aan vrijwilligerswerk. De oplossing is om de last te verdelen over meerdere mensen. Een pool van vrijwilligers die het werk doet, is het beeld van de toekomst op de molen.

Continuïteit

Om de continuïteit van de molenaarsopleiding te verzekeren, moet ook in de komende jaren tijd, van de vele vrijwilligers die deze opleiding verzorgen, en geld in de opleiding worden geïnvesteerd. De cursus 'Molengids' kan, bij gebleken behoefte, worden uitgerold over de rest van het land. Het Gilde van Vrijwillige Molenaars zal zich hiervoor inzetten.

Rol van De Hollandsche Molen

De Hollandsche Molen ziet voor zichzelf een belangrijke taak in het faciliteren en adviseren van lokale organisaties op het gebied van vrijwilligersbeleid. Hierbij kan worden gedacht aan het opzetten van een cursus 'Vrijwilliger'. Deze behelst het opzetten van een succesvol vrijwilligersbeleid.

Ook een bestuur moet zich richten op uitbreiding én verbreding. Naast een voorzitter, secretaris en penningmeester zijn ook bestuurders nodig met de aandachtsgebieden evenementen, fondsenwerving en natuurlijk vrijwilligers. Dit betekent wel dat er nog meer vrijwilligers nodig zijn. De cursus 'Bestuur' van De Hollandsche Molen gaat in op diverse aspecten waaraan een 'toekomstbestendig' bestuur van een molenorganisatie moet voldoen.

Molenaar Jan Versteegde op De Passiebloem in Zwolle.

Bijlage I : Geraadpleegde bronnen

Literatuur

- Bams, J.W.K. e.a./Tympan Instituut, Bezuinigingen op cultuur: bedreiging of kans voor erfgoed? De gevolgen van gemeentelijke bezuinigingen op erfgoed in Zuid-Holland, Den Haag, februari 2012
- Bok, L., e.a., Monitor inzake de staat van het gebouwd erfgoed 2009, uitgave Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2010
- Brabantse Monumenten Monitor 2014. Uitgave Monumentenwacht Noord-Brabant, 2014
- Buitendijk, K., Monumenten beter bekeken, Uitgevoerd in opdracht van ministerie van WVC, 1993
- De Utrechtse Erfgoedmonitor 2014. De staat van de rijksmonumenten in de provincie Utrecht, uitgave Provincie Utrecht, oktober 2014
- De Zelfzwichter. Themanummer Restauratie 17 (2013) I
- De Zeeuwse Molen/Stichting Cultureel erfgoed Zeeland, De Zeeuwse Molenrevue. Beoordeling. De technische staat en de staat van de molenbiotoop van de Zeeuwse molens per Maart 2015, maart 2015
- Endedijk, L.M., De toekomst van molens. Visiedocument Molenbehoud Vereniging De Hollandsche Molen, Amsterdam, maart 2009
- Endedijk, L.M./Vereniging De Hollandsche Molen, Nederlandse molens, een zakboekje vol molenkennis, Amsterdam 2014
- Groen, P., 'Het meerjarendenken. Een vergelijking tussen België en Nederland', in: Vlaamse molens (lente 2015), pp. 7-13
- Groen, P. en E. Gruben/BAAC, Het Noord-Brabantse Molenbehoud onder de loupe, juni 2010
- Horst, A., S. Blom en J. de Kleuver, Bestuurlijke afspraken restauratie rijksmonumenten en ruimtelijk beleid voor erfgoed. Eindrapportage evaluatieonderzoek, Amsterdam, 21 oktober 2014
- Molen, P. van der, 'Ook bij molens is voorkomen beter dan genezen', in: Wiek & Rad 33 (2014) 2, p. 8
- PRC Divisie Bouwcentrum. Rapportage onderzoek naar de restauratieachterstand bij rijksmonumenten, Bodegraven 2006, p. 18.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Een toekomst voor molens. Uitgangspunten voor de omgang met monumentale molens, Amersfoort 2012
- Stokhuyzen, F., L.M. Endedijk e.a., Molens. De nieuwe Stokhuyzen, Amsterdam/Zwolle 2007. Vereniging De Hollandsche Molen, Het Nederlandse windmolen bestand, eerste druk februari 1981 t/m 2008

Regelingen

- Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten 2006
- Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten 2013
- Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten 2010
- Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten 2013

Websites

- Erfgoedbalans.cultureelerfgoed.nl
- Erfgoedmonitor.nl
- Molens.nl
- Molendatabase.nl
- Monumentenregister.cultureelerfgoed.nl

Bijlage II: Deelnemerslijst interviews en expertmeeting Financiën

Deelnemers aan de expertmeeting, gehouden op maandag 7 april 2015:

Robert Berkovits	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Wouter Pfeiffer	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Gerard Troost	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Luc Verbij	Verbij Hoogmade BV
Herman Sangers	Provincie Zuid-Holland
Marloes van de Hei	Molenstichting Noord- Brabant
Paul Groen	Erfgoed Advies Groen
Nicole Bakker	Vereniging De Hollandsche Molen
Leo Endedijk	Vereniging De Hollandsche Molen
Lodewijk Zwierstra	Vereniging De Hollandsche Molen

	Type	%
1	8-kante grondzeiler.....	18,1%
2	8-kante stellingmolen.....	17,4%
3	ronde stenen stellingmolen.....	13,8%
4	ronde stenen beltmolen.....	8,8%
5	ronde stenen grondzeiler.....	8,6%
6	watergedreven molens.....	7,5%
7	wipmolen.....	6,3%
8	8-kante grondzeiler binnenkruier.....	4,8%
9	rosmolen.....	2,4%
10	8-kante beltmolen.....	2,3%
11	standermolen (gesloten).....	2,2%
12	spinnenkop.....	2,1%
13	paaltjasker.....	1,9%
14	standermolen (open).....	0,9%
15	standermolen (half gesloten).....	0,5%
16	paltrok.....	0,4%
17	6-kante stellingmolen.....	0,3%
18	wipmolen met stelling.....	0,2%
19	6-kante grondzeiler.....	0,2%
20	boktjasker.....	0,2%
21	spinnenkop met stelling.....	0,2%
22	12-kante stenen grondzeiler.....	0,1%
23	torenmolen beltmolen binnenkruier.....	0,1%
24	8-kante stenen stellingmolen.....	0,1%
25	torenmolen beltmolen buitenkruier.....	0,1%
26	16-kante houten beltmolen met leien gedekt	0,1%
27	6-kante beltmolen.....	0,1%
28	8-kante stenen beltmolen.....	0,1%
29	tonmolen.....	0,1%
30	torenmolen grondzeiler.....	0,1%
	Totaal	100,0%

Dankwoord en Colofon

Dankwoord

Een dergelijk onderzoek is niet mogelijk zonder de kennis en inzet van vele mensen. Ik wil de volgende mensen graag bedanken voor hun bijdrage aan dit onderzoek: Johan Abbink (Oversticht/Stichting Overijsselse molens), Nicole Bakker (De Hollandsche Molen), Robert Berkovits (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Leo Endedijk (De Hollandsche Molen), Jolijn Faber (ProBiblio), Job Gerlings (JMG Marketing), Ed van Gerven (De Hollandsche Molen), Paul Groen (Erfgoed Advies Groen), Marloes van de Hei (Molenstichting Noord-Brabant), Agnes Oomen (Stichting Molendocumentatie), Wouter Pfeiffer (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Ingeborg Pouwels (De Hollandsche Molen), Mark Ravesloot (De Hollandsche Molen), Gijs van Reeuwijk (Van Reeuwijk bouwmeester), Herman Sangers (Provincie Zuid-Holland), Berit Sens (Provincie Zeeland), Afke Stein (De Hollandsche Molen), Gerard Troost (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Luc Verbij (Verbij Hoogmade BV), Paul Vesters (Utrechts Landschap), Joseph Vos (De Hollandsche Molen), Marion de Vries (De Hollandsche Molen) en Lodewijk Zwierstra.

Uitgave: Vereniging De Hollandsche Molen

Tekst: Aagje Gosliga e.a.

Vormgeving: vandenbusken - branding & dialogue marketing, Ouderkerk aan de Amstel

Druk: Heijnis & Schipper Drukkerij bv, Zaandijk

Fotoverantwoording:

Nicole Bakker: 38

Nico van den Broek: 41

Wim Giebels: 25

Roelof Kooiker: 12, 43

Hans de Kroon: 11, 40

Harmannus Noot: omslagfoto, 9, 32

Marcel Stroo: 21

Joop Vendrig: 42

Eric Zwijnenberg: 26

Het project Molentoekest is financieel gesteund door:

Stichting De Jonge Arnoldus

Prins Bernhard Cultuurfonds

Fonds voor Cultuurparticipatie

M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting

Stokhuyzen Publicatie Fonds

Bij het project Molentoekest is samengewerkt met:

Het Gilde van Vrijwillige Molenaars

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

TIMS Nederland

De Hollandsche Molen

Dé molenvereniging van Nederland

Zeeburgerdijk 139, 1095 AA Amsterdam | 020 - 623 87 03 | dhm@molens.nl | www.molens.nl
 @m0lens | De Hollandsche Molen | NL71INGB0000113590 | INGBNL2A